

turbulentie: est enim hoc signum, imo imago et principium seditionis et pugne. Ita Dionysius. Glossa vero Interlinearis censet hoc signum fuisse marmoris. *Quinto*, Sanchez, ut significant, inquit, Paulum a tribuno lapidibus esse obruentem quasi blasphemum et religionis contemptorem: nam in lapidationes vestis ponitur, et lapides mittantur, cujus optima imago est ventilatio pulveris: erat enim Paulus in turba et intra templi ambitum, ubi lapidibus appeti non poterat. Pro his ergo pulverem jactant, ut indicent se primos in eum missuros lapides, ubi id licebit, sicut ipse olim per suos fecerat in Stephanum, Ipsomet hic narrante; ut quem persecutus est culpa, sequatur in pena.

Moraliter: hæc furia Judæorum ipsosmet vexarunt, non Paulum. Nam, ut docet S. Augustinus in illud *Psal. xcvi*: *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus*: « Furor magis cruciat animam furentis, quam corpus patientis. » Et alibi: « Maledictum et maleficium patientia repercutsum, in sum redit auctorem, illenso eo qui pelebatur. » Porro Paulus amore cum furere certabat, perinde ac medicus conviciis et pugnis phreneticis non irritatur, sed magis ad commiserationem ejusque curationem incitatur. Scit enim eum esse phreneticum, id est sui impotem mentisque non sanæ, sed insanæ. Phrenesi ergo convicia tribuit, non homini.

24. Jussit TRIBUNUS INDUCI EUM IN CASTRA, — in arcem Antoniam, ubi erat presidium Romanorum, ut dixi cap. præced., vers. 34. Consistebat enim Paulus in gradibus arcis, perorans ad populum interius ad gradus consistentem: inde ergo in arcem induci jubetur, ne populus tumultuans Paulum, et per Paulum forte arcem invadat.

ET FLAGELLIS CEDI ET TORQUERI. — Syrus et Græca: ut per flagra interrogaretur, vel examinaretur. Injuste in Paulum hæc agit tribunus: nec enim ob furorē populi tumultuantis licebat Paulum damnare ad torturam et flagra. Ita Chrysostomus. Unde recte Paulus excipit iisque se excipit. Nam, ut ait Lucas,

25. ET CUM ASTRINXISSENT EUM LORIS, — ad paulum vel columnam, uti Christus columnæ alligatus est dum flagellaretur, quæ Romæ in templo S. Praxedis religiose servatur et visitur. S. Ignatius, ut refert Antonius, a *Melisso*, part. II, serm. 89, dicitabat: « Dum cederis, firmiter quasi incens stato. Generosi athlete est cedi et vincere: maxime vero propter Deum omnia nobis patiendū sunt, ut et ipse nos paliatur. » Ita Paulus stabat hic quasi incens pro Christo tundenda.

DIXIT ASTANTI (ἐπιβῆτι, id est instanti, supradicti), quasi qui torturæ et flagellationi Pauli præcesset sibi CENTURIONI PAULUS: SI NOMINE ROMANUM ET INDEMNATUM LICET VOBIS FLAGELLARE? « Duplex eis crimen objicit. Prius, quod civem

Romanum; posterius, quod indemnatum velint flagellare. Vide dicta cap. xvi, vers. 37. Dixit hoc Paulus, non quod flagella pro Christo refereret, qui in his gloriocatur; sed ne probaret hoc in Christi fidem et religionem derivaretur, quasi Christiani flagellandi et exterminandi essent. Rursum tribuno consulebat, ne is hæc iniquitate conscientiam laderet et Deum offenderet, simulque docuit judices, ne simplices et pauperes in gratiam potentum opprimant, memores eorum vindicem fore Deum judicium judicem. Nam, ut ait Psaltes: « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. »

28. EGO MULTA SUMMA CIVILITATEM HANC SECUTUS SUM, — q. d. Ego multa pecunia jus civitatis Romanæ, sive ut haberet civis Romanus, comparavi et emi. Græcum πολιτῆα et civitatem et civitatem significat. Sicut enim a πολιτῆα πολιτῆς, ita a civitate civis dicitur. Unde aliqui codices hic legunt civitatem, id est jus civitatis, jus civium. Sic Jurisconsulti ducunt aliquid fieri civilem, id est jure civili, vel civico; item dari actionem civilem, petere officia civilia, etc. Civitas ergo non significat hic urbanitatem et concinnitatem morum, quæ rusticitati opponitur; nec etiam societatem inter cives conversationem, vel administrationem reipublicæ, ut vult Bedæ; sed jus civitatis, quo quis participare sivebat privilegiorum Romæ, sive prærogativarum quibus gaudebant cives Romani: inter quas erat una, ut verberibus casti et in crucem agi non possent; qua de causa cum S. Petrus Romæ crucifixus est, S. Paulus, ut civis Romanus, non crucifixus, sed capite plexus est.

Porro jura et privilegia civium Romanorum erant multa et magna, quæ recenset Brissonius, lib. I *Antiq. juris civil.*, cap. xiii. Primum erat: Ex civium Romanorum testamentis soli cives capiebant, civiumque dantaxat Romæ rata habebantur testamenta. Secundum: Inter solos cives Romæ, justæ nuptiæ contrahantur. Unde Seneca, lib. IV *De Benef.*, cap. xxxv: « Promisi, inquit, tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus (ita vocabatur qui non erat civis) apparuisti; non est mihi cum extraneo connubium. » Tertium: In liberis habebant jus patriæ potestatis, hooque eis erat proprium. Quartum: Verberibus cædi cives, aut in crucem agi, aut injussu populi in eos animadverti fas non erat. Quintum: In legionibus non alii quam qui civitatem acceperant, militabant. Sextum: Solis civibus licebat honores Romæ gerere, suffragium ferre et toga uti; peregrinis enim fas non erat indui toga, sed pallio. Hominis enim Romani certissimum signum erat toga. Itaque apud Livium a Q. Fabio in invidiam P. Scipio eo nomine adductur, quod in Sicilia pallatus fuisset. Hinc etiam regibus, quos amicos et socios appellabant, inter cætera togam muneri mittebant, et amicos populos jure togæ donabant, quod novæ Carthagini concessum

Terullianus, lib. *De Pallio*, significat. Inde Togatæ Galliæ nomen, quam et ad honores aspirasse et suffragiorum jus in urbe habuisse, memorat Tacitus, lib. XI. Hæc Brissonius, qui et addit solis civibus Romanis prænominibus insigniri licuisse.

Moraliter, si tanti est, tantique emitur esse civem Romanum, quanti est esse civem cæli, quantoque pretio comparanda est civitas cælestis, ut simus cives sanctorum et domestici Dei. Nam, ut ait Apostolus: « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in oculis, » etc. *Hebr.* xii, 23.

NATUS SUM, — non in urbe Romana, sed ex patre et patria civitate Romana donatis. Tarsus enim, ubi natus erat Paulus, hoc privilegium et jus civitatis Romanæ obtinuerat, ut inquit Plinius, lib. V, cap. xxvii, et Dio Cassius, lib. XLVII. Vide Baronium. De Paulo ergo, quasi cive suo, gloriatur Roma et Romani, utpote quo illustriorem non habuit, nec habitura sit (1).

30. VOLENS SCIRE DILIGENTIUS, — τὸ ἀγγεῖν, id est certum scire volens: ita Tigurina et alii.

SOLVIT EUM, — quasi civem Romanum honorans, et præcedentia vincula injuste ei injecta

(1) Vid. notat. supra, cap. xvi, vers. 37.

hæc gratia et beneficio compensans. Si ita honoratur civis terræ, quomodo honorandus civis cæli? Si illum nemo impune lœdit, quis hæc tangere audeat? « Nolite tangere Christos meos, » ait Deus *Psal.* cv. Sic Deus punivit Pharaonem et totam Egyptum, propter unam Saram, Abraham uxorem, ab eo abreptam, *Gen.* xi; et Abimelech regem, propter eandem abductam, *Gen.* xx. Sichimitas delevit ob violatam Dinam, *Gen.* xxxiv. Tribum Benjamin pene abolevit ob illatum stuprum uxori Levite, *Judic.* xx.

PRODUCENS PAULUM, — παραγάγειν, id est demittens, scilicet ex turri Antonia in locum concilii, qui erat inferior et in templo. Ibi enim erat locus Sanedrini, sive Concilii magni primorum Judææ, ut colligitur I *Paral.* xxvi, 43; voluit enim tribunus Paulum, utpote Judæum, in lite Judæica causam suam agere coram primis Judææ senatoribus, ita tamen ut ipse totam hæc actionem dirigeret et moderaretur, quasi concilii præfectus et præses, nomine Imperatoris Romani: unde et cap. seq. vers. 40, Paulum abripuit, ne ab eis cederetur. Quam ob causam verisimilius est occiderunt hoc, non solito loco in templo (illud enim tribunum, utpote Gentili, ingredi non licebat), sed in ima arce ab eo esse congregatum, ne Paulus a Judæis abripere et necaretur, uti paulo ante in templo factum et pene perfectum meminerat. Ita Sanchez.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus in concilio suam agere causam orsus, jubetur a Pontifice percuti. Cui ille: Percutiet te Deus, paries dealbate. Inde se esse Phariseum proclamans, jactansque ponum discordiæ inter Sadduceos et Phariseos, ne occidatur, a tribuno abducitur. Apparet et Christus, jubens esse constantem: oportere enim eum et Romæ prædicare. *Act.* 22, *Judæi in Pauli necem conjurant: sed conjuratione detecta, Paulus a tribuno Casarem ad Felicem præsidem mittitur.*

1. Intendens autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem. 2. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere os ejus. 3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? 4. Et qui astabant, dixerunt: Summum sacerdotem Dei maledicis? 5. Dixit autem Paulus: Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices. 6. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadduceorum, et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Phariseorum, de spe et resurrectione mortuorum ego judico. 7. Et cum hæc dixisset facta est dissensio inter Phariseos et Sadduceos, et soluta est multitudo. 8. Sadducei enim dicunt, non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisei autem utraque confitentur. 9. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Phariseorum, pugnant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid

si Spiritus locutus est ei, aut angelus? 10. Et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne discerneretur Paulus ab ipsis, iussit milites descendere, et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. 11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Roma testificari. 12. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judaeis, et devoverunt se dicentes, aequè manducaturus, neque bibituros, donec occiderent Paulum. 13. Erant autem plures quam quadraginta viri, qui hanc conjurationem fecerant. 14. Qui accesserunt ad Principes sacerdotum, et Seniores, et dixerunt: Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum. 15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituri de eo. Nos vero prius quam appropiet, parati sumus interficere illum. 16. Quod cum audisset filius sororis Pauli insidias, venit, et intravit in castra, nuntiavitque Paulo. 17. Vocans autem Paulus ad se unum ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunal, habet enim aliquid indicare illi. 18. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunal, et ait: Vincetus Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. 19. Apprehendens autem Tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, et interrogavit illum: Quid est, quod habes indicare mihi? 20. Ille autem dixit: Judaeis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. 21. Tu vero ne crederis illis, insidiantur enim ei ex eis viri amplius quam quadraginta, qui se devoverunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum: et nunc parati sunt expectantes promissum tuum. 22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, praecipiens ne cui loqueretur quoniam haec nota sibi fecisset. 23. Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, ut eant usque Caesaream, et equites septuaginta et lancearios ducentos, a tertia hora noctis: 24. et iumenta praeparate, ut imponentes Paulum, salvum perducerent ad Felicem praesidem; 25. (Timuit enim ne forte raperent eum Judaei, et occiderent, et ipse postea calumniam sustineret, tanquam accepturus pecuniam) 26. scribens epistolam continentem haec: CLAUDIUS LYSIAS optimo praesidi Felici, salutem. 27. Virum hunc comprehensum a Judaeis, et incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est: 28. volensque scire causam quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. 29. Quem inveni accusari de quaestionibus legis ipsorum, nihil vero dignum morte aut vinculis habentem criminis. 30. Et cum mihi perlatum esset de insidiis, quas paraverant illi, misi eum ad te, denuntians et accusatoribus ut dicant apud te. Vale. 31. Milites ergo secundum praecceptum sibi assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem. 32. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt ad castra. 33. Qui cum venissent Caesaream, et tradidissent epistolam praesidi, statuerunt ante illum et Paulum. 34. Cum legisset autem, et interrogasset de qua provincia esset, et cognoscens quia de Cilicia: 35. Audiam te, inquit, cum accusatores tui venerint. Jussitque in praetorio Herodis custodiri eum.

1. INTENDENS AUTEM IN CONCILIUM PAULUS, — *intendit*, id est *figens oculos, fatisque oculis concilium intuetus*. Haec vox notat Pauli primo, confidentiam; secundo, innocentiam, quod ipse sibi optime conscius esset; tertio, libertatem; quarto, prudentiam et prudentem circumspeditionem, ut se suamque orationem et gestum auditorum, puta hostium suorum, mentibus et auribus attemperaret; quinto, amosilatam; sexto, benevolentiam. Solent enim oratores hilari vultu influentes in caetum populi, vel iudicium, eum sibi conciliare: maxima enim

vis dicendi consistit in obtutu et ardore oculorum. Hos ergo in Paulo, rege ac Stephano, inhabitans acuebat et accendebat Spiritus Sanctus, ut scintillas divinae sapientiae et amoris vibrare viderentur. Unde et vultus obtutusque Stephanus erant instar angeli, Act. vi. 43. Quin et Augustus Caesar naturali oculorum fulgore percellerat influentes. Nam, ut in ejus Vita scribit Suetonius, cap. LXXIX: « Oculos habuit claros ac nitidos: quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris, gaudebatque si quis sibi acrius

confiteri, quasi ad fulgorem solis vultum submitteret. » Sic et Tiberii Imperatoris oculos lucem evibrasse, idem testatur in ejus Vita, cap. LXVIII. Hinc Varro oculos dictos censuit, quod eos leguminibus supercilliorum Deus occultit. Aut, quod ocula cordis pandant; nam, ut ait Demosthenes: « Oculi morum sunt indices. »

VIRI FRATRES. — Non addit et *patres*, uti addidit XXII, 1, sive quia dicendi libertas animusque ei in vinculis acceverat, sive quia orationem convertit ad Phariseos, quos in secta similes, compellatione fratrum sibi conciliare satagebat, uti revera eos sibi conciliavit, vers. 9.

EGO IN OMNI CONSCIENTIA BONA, CONVERSATUS SUM ANTE DEUM. — Tum in Christianismo, tum suo quodam modo in Judaismo: in eo enim emulatur sui legis Mosi a Deo datae, in eoque secutus sum conscientiam meam, licet errantem. Haec enim mihi dictabat persequendus esse Christianos, ut Judaismus stabiliretur. Fuit ergo haec conscientia Pauli bona, id est sincera, sine adulatione et hypocrisis, ait Vatallus. Secundo, bona ex objecto et fine bono: quia intendebat propugnare legem Deique cultum; sed non secundum scientiam, ideoque ignorans et errans. Denique fuit bona civiliter et politice respectu Iudeorum et iudicium, qui pulabant Judaismum esse bonum, Christianismum malum. Sensus ergo est, *q. d.* Non sum mihi conscius, quod in Christianismo, multo minus in Judaismo, vos leserim; quod quidquam mali vobis vestraeque legi irrogarim, ac proinde nihil dignum hinc vinculis commisi, inquit Chrysostomus. Sic et Dionysius et Cajetanus.

Nota: Pro *conversatus sum ante Deum*, graeco est *μετανοήσας ἐπὶ θεῷ*, quod primo Vatallus vertit, *gessi quae Dei erant*. Secundo, Gagneus, *munere meo functus sum Deo*, id est munere mihi a Deo commisso, juxta ejus voluntatem, rite ad ejusdem gloriam perfunctus sum. Nam, ut ait Budaeus in *Comment. lingua Graeca, μετανοήσας*, non civis, sed magistratus respicit, significatque officium sibi conceditum administrare. Munus hoc in Paulo erat apostolatus et predicatio Evangelii, sicut in Judaismo erat cura et propugnatio legis Mosatae: utrumque suo tempore fideliter et strenue peregit.

2. PRINCEPS AUTEM SACRBDOTUM ANANIAS. — Incertum est, quis sit hic Ananias. Aliqui putant esse Annam, cocerum Calphae, ad quem primo ductus est Christus, captus et vinetus, Joan. XVIII, 13. Favet quod Paulus, cap. XXII, 5, innuit ab hoc pontifice sibi olim ante annos 24, datas esse litteras ad persequendum Christianos. Si ita est, utique annosus fuit Annas 70 vel 80 annorum. Alii forte probabilius putant Ananiam esse Ananum, ultimum Annae jam dicti filium. Habuit enim Annas quinque filios omnesque ex ordine vidit pontifices: ultimus eorum fuit Ananus, qui post quinque annos, puta anno Christi 63, occidit Jacobum, fratrem Domini, ideoque ita displicuit po-

pulo et Agrippae regi, ut eum pontificatu privavit. Favet quod hic Ananus fuerit audax, severus, ferus et secta Sadduceus, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. vii. Tertio, Sigonius, lib. V *De Republ. Hebr.*, cap. I. Ananiam hunc, Nebedai filium, ab Agrippa rege Chalcidiae Pontificem datum et remotum scribit, de quo Iosephus, lib. XX, cap. III (1). Quarto alii censent Ananiam alio nomine dictum fuisse Ismaelem, Phabei filium: hunc enim ultimis annis Felicis praesidis, ad quem Paulus vincetus missus est, pontificatum gessisse docet Iosephus, lib. XX, cap. VI; licet Baronius et alii censent errare hic Iosephum.

PRECEPTI ASTANTIBUS SIBI PERCUTERE OS EIUS. — Cur? Respondeo: Primo, quia plenus erat malevolentia, felle et odio Christi et Pauli, quasi hostium sui Judaismi et Pontificatus, praesertim quia paulo ante totus populus contra Paulum, quasi gentis suae proditorem, suclamarat: Tolle eum, cap. XXII, vers. 22. Quare non sustinet audire Pauli vocem, praesertim qua suam innocentiam suamque conversationem bonam protestatur: jubet ergo os ejus, quasi impium et blasphemum ignominiose percuti et obturari, uti olim Martyrum multorum ora, ob dicendi et increpandi libertatem, a praesidibus jussa sunt verberari et obturari, quod sua dicta et edicta suosque deos spernerent, hoc enim illi sibi contumeliosum et diis blasphemum interpretabantur: ora ergo eorum quasi blasphema, rebella, contumacia et maledicta verberando et obturando puniebant. Unde secundo, Dionysium censet: « Pontificem hunc, superbia inflatum, non tulisse libertatem Pauli, praesertim quod se omnesque Pontifices vocasset fratres, non patres et dominos, ac proinde debitum sibi honorem demisse salutando non detulisset. Patabat impius Pontifex Paulum ex percussione territum cessaturum: e contra, Paulus vel ipsa voce indicat se in eadem fortitudine permansurum. Adversa enim pati, non semper est virtutis: multi enim ex pusillanimitate patiuntur, non audent resistere; Christiana autem patientia conjunctam habet animi fortitudinem, juxta illud: « Tu ne cedo malis, sed contra audentior ito. »

3. PERCUTIT TE DEUS, PARELS DEBILITE. — Sic vocat eum, quod esset hypocrita: ita ut nomine

(1) Ita et Koinobios, cujus verba haec sunt: « Intelligentibus est haud dubie Ananias, Nebedai filius (Josephus, *Antiq.*, XX, v, 8), qui Quadrato, Syriae praeside, articessor Felicis, pontificatu functus erat. A Quadrato Roman vincetus missus fuit; sed Agrippa juniore pro eo intercedente, absolutus Hierosolimam reversus est. Neque tamen Ananias iterum pontificatum accepit. Nam Felice, procuratore Judaeae, pontificatum gessit Jonathan; Jonathane autem per Felicis fratrem in templo a sicariis interfecto, vacuum mansit locus, usque dum Agrippa rex Ismaelem muneri proleceit (Josephus, *Antiq.*, XX, viii, 8). Ex tempore quo locus vacuus erat, evenerunt ea quae h. l. leguntur. Ananias ergo tunc temporis non pontificatum gerebat, sed hanc dignitatem usurpabat. »

et stola Pontificia forissecus interet, intrinsecus luteis concupiscentiis, livore et odio sorderet, ait S. Augustinus, lib. *De Mendacio*, cap. xv. Dixit hoc Paulus auctoritate Apostolica, ex solo iustitiae intuitu, et praedicens injusto iudicio justam Dei ultionem et plagam, praesertim ut coram tribuno, qui cum a flagris exierat, suum jus et decus tueretur. Ita S. Chrysostomus et Oecumenius. Mystice S. Augustinus, lib. 1 *De Serm. Dom. in monte*, cap. xix, docet hanc Pauli vocem non tam contumeliam sonare quam prophetiam, ut illi qui saperent, intelligerent destruendum esse per adventum Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocritarum sacerdotum Indaeorum. Minus probabiliter S. Hieronymus, lib. III *Contra Pelag.*, agnoscit hic lapsum Pauli ex infirmitate humana, quod non tam elemente responderit ac Christus dicens danti sibi apostolus: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me caedis? » Paulum enim sedate haec dixisse, liquet ex eo quod mox tam mansuete responderit, dicens: « Nesciebam quia Princeps est sacerdotum. » Hoc enim tam cito ab indignationibus et perturbatis fieri non potest, ait S. Augustinus, lib. *De Serm. Dom. in monte*, cap. xix. Aliqui pro *percutiet*, ut habent Romana et Graeca, legunt *percutiat* optative, ut sit maledictum, hoc est, mali non tantum praedictio et comminatio, sed et imprecatio, quam Paulus in se agnoscere videtur vers. 5. Et saepe apud Hebraeos est enallage modi, ut futurum ponatur pro optativo, optativum pro futuro vel indicativo, ut docet S. Augustinus in *Psal. lxxxviii*, et S. Hieronymus in *Psal. xi*.

Porro paries dealbatus, vel incrostatus, est paenitentia, significans hominem fictum et fucatum. Sic Christus Scribas vocat sepulchra dealbata, quae foris apparent pulchra, intus autem repleta sunt ossibus cadaverum, omnique spurcitia. Sic Seneca asserit Philosophos, qui cum docerent honesta, turpiter tamen viverent, similes esse quorundam pharmacopoeorum pyxidulis, quarum tituli remedium pollicentur, cum intus venenum occultarent. Ex adverso qui meliores sunt intus, quam fronte et sermone praese ferunt, hos Plato, in *Convivio Socratis*, assimilabat silenis Alcibiadis. Sileni erant imaginuendae scitales, quae clausae ridiculam et monstruosam fibricinam speciem habebant, aperta subito numen ostendebant. Talis, inquit, erat Socrates, quem si de summa cito vidisses, non estimasses esse: facies enim erat rusticana, taurinus aspectus, nares simae et stillantes, cultus neglectus, sermo simplex et plebeius, fortuna tenuis, uxor vilis et maledica: rogatus quid sciret, respondit se nihil scire. Et tamen hic mentem habebat sapientiam et virtute illustrem, adeo ut Apollinis oraculo mortalium sapientissimus sit indigitatus. Tales Sileni potius fuere Apostoli, illitterati, rudes, pauperes, ignobiles, imbecilles foris, sed intus Spiritu Sancto ejusque charismatibus pleni: item Anachoretae, Silentarii, simi-

lesque Sancti, juxta illud *Col. iii, 3*: « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » Vide ibi dicta. Hypocrita ergo et impii sunt parietes et sepulchra dealbata, simplices vero et Sancti sunt basilicae denigratae, et templa atrata. Sic Lucianus, in *Gallo*, regum principumque pompas comparat idolo quod exterius aureum est, coronatum sceptroque insignitum, intus luteum plenumque araneis et muribus. Vita enim regum forissecus splendida, intus amara est, puta plena curis, suspicionibus, molestiis, erumnis.

Moraliter S. Gregorius, lib. VII *Moral.*, cap. xv, notat mirum fuisse Pauli aliorumque Prophetarum et Apostolorum animi, licet exterius oppressi, celsitudine, indeque de eadē et praecipue redarguendi libertatem. « Nam, ait, super se interius rapti, in allo animum figunt, quaeque in hac vita patiuntur, quasi longe infra labentia, atque a se aliena conspiciunt, atque, ut ita dixerim, dum mente extra carnem fieri decertant, pens ipsa quae tolerant, ignorant. In horum profecto oculis quidquid temporaliter eminet, altum non est: nam velut in magni vertice montis siti, praesentis vitae gaudia plene despicunt: seque ipsos pro spiritualium celsitudinem transcendentes subjecta sibi intus vident, quae cumque per carnalem gloriam foris tument. Unde et nullis contra veritatem potestatibus parcent, sed quos attolli per elationem conspiciunt, per spiritus auctoritatem premunt. Hinc est quod Moyses ait ad Pharaonem: Haec dicit Dominus: Usquequo non vis subire mihi? Et Nathan ad David: Tu es ille vir, qui fecisti hanc rem. Et Elias ad Achab: Non ego turbavi Israel, sed tu et domus patris tui. Et Eliseus ad Joram regem: Quid mihi et tibi est? Vade ad Prophetas patris tui. Et Petrus ad principes: Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate. Non enim possumus quae vidimus et audimus non loqui. Et Paulus ad Pontificem: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et Stephanus ad Judaeos: Dura service et incircumcisi corde et auribus, vos semper Spiritu Sancto resistitis. Sed quia sancti viri ad verba tanta altitudinis zelo veritatis, non autem vitio elationis exiliunt, ipsi patenter indicant, qui suam humilitatem et charitatem manifestant. » Id deinde per singulos ostendit, ac nominatim in Paulo, ex eo quod dicit: « Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Dominum nostrum Jesum Christum, nos autem servos vestros per Jesum, » II *Cor. iv*.

ET CONTRA LEGEM JUBES ME PERCUTI. — Lex enim naturae divina et humana jubet, neminem percuti aut puniri, nisi prius audiat, auditusque damnetur; at ego necdum auditus, multo minus damnatus sum; quia ergo tu injuste jubes me percuti, juste puniet et percutiet te Deus. S. Chrysostomus ait Pontificem hoc Pauli tam iusto sermone, quasi fulmine ictum obstupuisse, et cinguem ac semimortuum ne verbum quidem res-

pondere potuisse: unde alios astantes id pro ipso fecisse ac dixisse.

4. SUMMUM SACERDOTEM DEI MALEDICIS? — *κατάρα*, id est *coniciaris*. Ita Tigrina. S. Cyprianus legit, lib. I, epist. 3 ad *Cornelium*: « Sic insulis in sacerdotem Dei maledicendo? » Maledictum ergo hic vocatur convicium, scilicet quod Paulus Pontificem vocat parietem dealbatum. Potest secundo maledictum accipi pro mali imprecatione, scilicet si legas vel intelligas per optativum, hoc modo: « Percutiat te Deus, » uti jam dixi, q. d. Maledicis, id est malum non tantum praedictis, sed et precaris. Intentas et comminaris summo Pontifici.

5. NESCEBAM, FRATRES, QUIA PRINCEPS EST SACERDOTUM. — Potuisset Paulus regerere: Pontifex me non tractat ut civem, nec ego tracto eum ut Pontificem; hypocritam et seurrum agit, hypocrita et seurra audit, juxta illud S. Hieronymi ad *Nepot.*: « Scitum est istud Domitii: Cur ego habeam te ut principem, cum tu non habeas me ut senatorem? » Et illud Crassi, apud Ciceronem, lib. III *De Orat.*, dicens, « non esse sibi consulem, cui ipse non esset senator. » Et illud S. Hieronymi, epist. 62 ad *Theophilum*, contra errores Joannis Hierosolymitani Episcopi: « Aut quasi Pontifex cunctis equaliter imperet, aut quasi imitator Apostoli universorum salutem ex equo serviat: si talem se praebuerit, ultra praebemus manus. Sentiat in Christo, sicut omnibus Sanctis, ita et nos sibi esse subiectos, etc. Sed contenti sint honore suo: patres se scient esse, non dominos, maxime apud eos qui, spreis ambitionibus saeculi, nihil quieti et otio praeferrunt. » Sed noluit id dicere Paulus, voluitque modestiae et reverentiae erga Praelatos, etiam impios et tyrannos, publicum tam presentibus *crem* posteris dare exemplum, ne Judaei eum ut arrogantem criminarentur acrisque in eum concitarentur, et furibundis animis et manibus in eum insilirent.

Unde S. Cyprianus, lib. I, epist. 3 ad *Cornelium*, cum in editione Pamelii est 33: « Si ita, ait, Paulus reveritus est Pontificem, qui tantum inane nomen et umbram Pontificis gerebat, quomodo reverendi sum Pontifices Catholici et Romani, quibus sacerdotalis auctoritas et potestas de divina dignatione firmatur? Neque enim aliunde haereses oborta sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus iudex vice Christi cogitatur: cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum iudicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, iudicere se jam non Episcopi et Dei faceret: nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet; nemo sibi placens ac tumens, seorsim foris haeresim conderet. » Perstringit Novatum et Novatianum contra Corne-

lium et Ecclesiam insurgentes: ruminant hoc Novatores.

Quaerens: Quomodo Paulus in Jerusalem eruditus et versatissimus, non agnovit summum Pontificem, praesertim ex ipso sedandi ordine? Sodebat enim primus in solio angustiore. Respondet primo, Oecumenius, Paulum eum agnovisse, sed ignoracionem simulasse ob modificationem astutum. Verum sic mentitus esset Paulus, dicendo: « Nesciebam, fratres, quia Princeps est sacerdotum. » Secundo, Beda: Nesciebam, inquit, eum esse Pontificem, eo quod per Evangelium jam cessasset sacerdotium Mosaicum; et tamen ita se corrigat Paulus, quasi peccasset, ut alios doceret reverentiam debere iis in quorum potestate sumus. Sic et S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte*, cap. xix, q. d. Ego non alium agnosco Pontificem quam Christum, cui maledicere fas non est; et vos tamen maledicetis, cum in me nihil aliud quam ejus odiosis nomen. Unde idem, epist. 5 ad *Marcellinum*, et ex eo Lorinus: « Nonset Paulum hic fronte et irrisorie loqui, quasi dicit: Nesciebam eum esse Pontificem, qui ex modo loquendi furioso non videtur esse pontifex, sed tyrannus. Verum prius esto sit verum, potius tamen argutum et mysticum videtur, quod genuinum et literale; posterior non satis simplicitati et candori Pauli respondet. Sed ad hoc commode responderi posset, Paulum prudenter cum vulpibus vulpinari, nimirum cum versutis versute agere, ac callidis et irrisoribus callide et irrisorie respondere, juxta illud *Psal. cxvii, 27*: « Cum electo electus eris, cum perverso perverteris, » pro quo Genarbardus et Tigrina vertunt: *Cum candidis candido ages, et cum versutis versute*: hoc enim significat hebr. *התחבול* *hitpattal*. Et illud: « Responde stulto juxta stultitiam suam, » *Prov. xxvi, 3*. Quare hic sensus argutus et acer, moribus Pauli non indignus, imo ejus genio et ingenio ameno et versatili congruus videtur et appositus. Scitum est illud, quod apud Plutarchum in *Vita Sylla*, Carbo dixisse memoratur. Cum enim Sylla, non solum aperto Marte, sed et dolls bellum gereret, ait: « Bellum gero cum vulpe et leone (quorum utrumque habitabat in animo Sylla), sed a vulpe vehementius arguitur, » Et illud Lylandi apud eundem: « Si leonina pellis non satis est, vulpina addenda: quo significat bellum magis stratagemate quam aperta vi conficiendum. Nam, ut ait Virgilius, « Dolus an virtus, quis in hoste requirit? » Tertio, Baronius respondet, praeter summum Pontificem, fuisse alium ordine secundum ceteris praepositum, qui princeps sacerdotum dicebatur, hancque ex adverso summi Pontificis latere sedisse primum, qui Paulus dubitaverit uter esset summus Pontifex. Verum de hoc secundo Pontifice nihil usquam legitur: primogeniti enim familiarum sacerdotum erant Pontifices, inter se aequales, quibus solus praerat summus Pontifex. Quarto, simpliciter respondet

Chrysostomus, Lyranus et Dionysius, Paulum non agnovisse Pontificem, quia diutius Hierosolyma abluerat, et novus erat hic pontifex, ac multis astantibus egebatur. Addit Sanchez et alii, Paulum audisse vocem Pontificis, sed prae turba nescisse a quo voce esset emissa, praesentim quia concilium hoc coactum videtur non in loco ordinario, puta in templo, sed in arce Antonia, ubi tumultuarie et confuse sedebatur, ac proinde summus Pontifex non considebat in solio, sed in sede aut scammo, mixtus aliis pontificibus et iudicibus (1).

PRINCIPES POPULI TUI NON MALEDICES. — non detrahes, non conviciaberis, non vilipendes: hoc enim est Hebr. קלל *kalal*. Vide dicta Exod. XXII, 28. Ita S. Cyprianus, lib. IV, epist. 9 ad Florentiam, assertit se in visione hanc vocem a Deo audisse: « Qui Christo non credit sacerdotem facientem, postea credere incipit sacerdotem vindicanti. »

6. SADDUCEORUM. — « Quod genus est omnium Judaeorum in iudicando crudelissimum, » ait Iosephus, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII, ubi et addit Ananiam (quem multi volunt esse hunc Ananiam) pontificem fuisse Sadduceum.

Ego PHARISAEUS SUM. — Haec enim erat secta Judaeorum melior et honoratior: credebat enim animae immortalitatem, abstinere deliciis, vacabat legi et sapientiae. Hoc est pomum discordiae, quod prudenter jacit Paulus inter Phariseos et Sadduceos, ut eos inter se committat; utriusque enim in necem Pauli inique conspirabant, ac proinde causam eius, non ut aequi iudices indagabant, sed ut testes furiosi praecipitabant. Melius ergo erat eos inter se divisos contendere, quam unanimitur veritatem impugnare. Quocirca pie et prudenter impiam eorum concordiam, serendo schisma, rumpit Paulus, ut per hoc utraque pars eo infirmior ad malum perpetrandum reddatur, quo validius inter se dissidet et discipat.

Nota: Discordiam inter cives serere impius est. Quare impius est axioma politicum Machiavelii: « Si vis regnare, divide. » Hoc enim non est principis, sed tyranni. Verum si hostes et impii inter se inique in malum meum vel reipublicae, puta in seditione, haeresi, impietate aliove scelere conspirent, licet inter eos dissensionem serere, imo hoc unicum esse medium impiam factionem et conspirationem dissolvendi, uti docet S. Thomas, II II, *Quaest.* XXXVII, art. 4, ad 2. Et

(1) Wetstenius: Nesciebam, id est non cogitavi, non attente consideravi, *q. d.* Parvite, queso, fratres, iuste nostra indignationi, si gestantis animi impeto abruptus, liberius aliquid oblocutus fuerim, quam oportuit, immemor illius et personae, et officii mei. Juxta alios, scerba inest ironia; nam, ut supra notavimus, vers. 2, Ananiam pontificalem dignitatem sibi arrogaverat: mens igitur Pauli est haec: Nesciebam pontificem adesse tibi, ubi iudices tantum adest, ut secundum leges de reo iudicent, ut ipsi legibus invidis verberari civem jubant. Ita Alloli et Bynemanns.

S. Gregorius, lib. XXIV *Moral.*, cap. IV: Noxia, ait, est malorum unitas, ideoque scindenda, juxta illud *Psal.* LV, 40: « Praecipita, Domine, et divide linguas eorum. » Sic Deus divisit linguas fabrorum Babel, itaque insanam eorum fabricam et turrim discussit. Sic divisit impiam unitatem Abimelech fratricida cum Sichimitis, *Judic.* IX, cap. XXIV. Sic divisit Roboam et Jeroboam, sive Juda ab Israel, III *Reg.* XII. Sic Cato, teste Plutarcho in ejus *Vita*, serebat dissentioneulas inter servos, ne in furta aliave heri damna conspirarent. Idem patet in hereticis: hi enim quasi vulpes Samsonis caudis conspirant incenduntque Ecclesiam, capite vero abeunt in diversa: quo circa discordia et a bellum haereticorum est pax Ecclesiae. » Id sapienter vidit et edixit Cardinalis Hosius, auctori illius Hosii Cordubensis in fide tuenda simul. Cum enim in Polonicis comitiis, Cracoviae Lutherani et Calvinistae irgerent, ut Trideistae et Anabaptistae regno pellerentur, restitit Hosius: « Comedant, ait, polius invicem, ut consumantur ab invicem: bellum enim haereticorum pax est Ecclesiae. Aut simul omnes qui ab Ecclesia discesserunt proscribantur, aut simul omnes tolerantur. Veritas enim falsitatem, non falsitas pellere debet veritatem. Solos enim Trideistas et Anabaptistas egerit, est Lutheristas et Calvinistas canonizare, eorumque potentiam augere et audaciam nutrire. Si libet insanire, hanc potius dominatam impii Trideistae Gregori perniciam recipite, et Polonicam quoque fideulam appellate: vel si vultis ad perfectionem Lutherani Evangelii citius et sine molestia pervenire, universae fidei Christianae simul abrenuntiate, et dicite: Edamus, bibamus, eras enim moriemur. Quorsum enim tot ambages? quorsum istae tot circumfutiones? Lutherani Evangelii perfectio, atheismus est et epicureismus. Nec enim aliud Satanae propositum fuit, dum Lutherum ab inferis suscitavit, quam ut per eum fidem in Deum ex animis mortalium extirparet. Sed noluit statim cornua sua prodero, ne homines rei turpitudine illico ab eo abstererent. Tam est anathema, tam ethnicus et publicanus, qui Ecclesiam in nullis, quam qui in paucis non audit: sicut tam mergitur qui palmo aequo, quam qui abyssis maris congligitur. Hinc ille impostor nequissimus librum edidit de tribus orbis impostoribus, Mose, Christo et Mahometo. Ita a parvis initiis ad summum impietatis gradum ascenditur. Si de regni pace laborator, primi expellendi sunt Lutherani et Calvinistae. Ili enim in Gallia, Anglia, Germania, bella civilia suscitaverunt. Et ex his nati sunt Trideistae et Anabaptistae. Semina haec bellorum et motuum extirpanda sunt. Dolemus pacem Ecclesiae scissam? sedit Lutherus. Dolemus temple diruta, incensa, profanata, monasteria eversa, agros, pagos, urbes vastatas? diruit, everit, vastavit Lutherus. Dolemus bella civilia suscitata? suscitavit Lutherus. Desideramus Moros, Ref

fenses, Carthusianos? eripuit Lutherus. » Vide Stanislaum Rescium in *Vita Hosii*, lib. II, cap. XXI.

DE SPE ET RESURRECTIONE MORTUORUM EGO JUDICOR. — Aliqui distinguunt *spem a resurrectione*, quod spes respiciat felicitatem alterius vite, cuius objectum est Deus, Deique visio et fructus; resurrectio vero significat statum corporum denuo copulandorum, tam damnatorum, quam beatorum. Alii per *spem* accipiunt rem speratam, puta Christum Judaeis promissum, quem proinde Paulus, *Act.* XXVIII, 20, vocet *spem Israel*, *q. d.* dicens: « Propter spem Israel calena haec circumdatus sum. » Simplicius et germanus Syrus haec duo conjungit, sive per hendiadyn vertit et explicat: *De spe resurrectionis mortuorum ego iudicor*. Spes enim Christianorum non est alia quam resurrectio mortuorum, ut ait Tertullianus. Nec enim Judaei item movebant Paulo de spe felicitatis aeternae, sed de resurrectione Christi et Christianorum. Unde et Vatablus sic explicat, *q. d.* Propterea accusor, quod defendam et asseram sperandam esse omnium resurrectionem: Iudei enim et praesertim Sadducei negantes resurrectionem, quorum caput est Ananias Pontifex, me persequuntur, quod doceam Christum, quem ipsi occiderunt, ut eum extinguerent ejusque nomen et sectam abolerent, resurrexisse, ac reditum ad iudicium, ut sit eorum omniumque iudex et vindex, atque ab eo expectandam esse resurrectionem nostram, non a Moyse, non a lege, vel aliunde. Ergo non mendavit hic Paulus, sed tacet ea quae supplevi; quae prudenter tali loco et tempore taecenda erant. Ergo mortuorum, intellige Christi et Christianorum, qui ex morte et per mortem sperant transire ad resurrectionem et immortalitatem. Impertinens ergo est Hugonis expositio, quae talis est: « Mortuorum, » id est pro mortuis qui sunt in Purgatorio aut caelo: nec enim haec de re questio erat inter Judaeos et Paulum. Rursum qui sunt in caelo, non habent spem, sed rem et certitudinem tam felicitatis aeternae, quam resurrectionis aeternae.

JUDICOR. — Graece *κρίνω*: quod aliqui accipiunt pro *discriminare*, id est *secerare, separare*, quasi Phariseos credens resurrectionem, a Sadduceis eam negantibus; de qua expositione aliquis multa habet hic Sanchez. Verum plane et genuine vertit Syrus, in *iudicium vocor*; Vatablus, *accusor*; alii, *condemnor*, et inauditus, quasi praedictio damnatus, verberor. Nota hic rursum libertatem et animum Pauli in vineulis, inter medios hostes, eosque iudices. Quare ei vere applicae elogia, quibus Celerinum confessorem celebrat S. Cyprianus, lib. IV, epist. 5 ad Presbyteros, *Diaconos et plebem*: « Hic ad temporis nostri praelium primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia ferventia cum ipso infestationis principe et auctore congressus, dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi ceteris viam fecit: non brevi compendio

vulnerum victor, sed adherentibus dno et perennitibus penis longae colluctationis miraculo triumphator. Per decem et novem dies custodia carceris septus, in nervo ac ferro fuit; sed positus in vinculis corpore, solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide et virtute viventem nutrimentis spiritualibus Deus pavit. Jacuit inter penas penis suis fortior, inclusus includentibus major: incens stantibus calidior, vinculis firmior victus, sublimior celsior, vinculis iudicatus; et quamvis ligati nervo pedes essent, calcatus serpens, et obrutus et victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa, eminent et apparent in nervis hominis, membris longa tunc consumptis expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quae de virtutibus ejus ac laudibus fraternitas aedat. »

Idem, lib. V, epist. 9 ad Successum: « Haec pae, ait, per vos et collegis vestris innotescant, ut horatu eorum possit fraternitas corroborari et ad agonem spirituale preparari, ut singuli ex nostris non magis mortem cogitent, quam immortalitatem; et plena fide ac tota virtute Domino dicata gaudeant magis quam timeant in hac confessione, in qua saltem Dei et Christi milites non perimunt, sed coronantur. »

7. ET SOLUTA EST MULTITUDO, — discedendo, non domum, sed in varias sententias et factiones. Graece enim est *λύθη* (Noster legit *λύθη*, id est soluta est) *πλῆθος*, id est *dissecta est multitudo*. Ita Tigurina; Syrus, *divisus est populus*.

8. SADDUCEI ENIM DICUNT NON ESSE RESURRECTIONEM. — Unde contra illos eandem probat Christus *Matth.* XXII, 23 et 32, ex illo *Exodi* III, 15: « Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob: non enim est Deus mortuorum, sed viventium. »

NEQUE ANGELUM, NEQUE SPIRITUM. — Ergo Sadducei negantur: primo, animum rationale esse spirituale et immortale; secundo, esse demones; tertio, esse Spiritum Sanctum: ita Nazianzenus, *orat.* 3, quae est de Spiritu Sancto; quarto, S. Trinitatem; generatio enim Verbi est spiritalis, fitque in spiritu; quinta, Deum esse spiritum; censebant enim in Deo unam tantum esse personam, aequae ac naturam, eamque corpoream, qualis est hominis.

Sic Trinitarianus censuit angelos esse corporeos, animum pariter hominis esse corporeum, imo ipsam esse corpus effigiatum et coloratum, aerei scilicet coloris et lucidi, quod suos habeat sensus, « oculos, aures et caeteros artus, per quos in cogitationibus utitur et in somnis fungitur, » hincque esse hominem interiore, quem saepe nominat et celebrat S. Paulus. Ita de Tertulliano refert S. Augustinus, lib. X *De Genes. ad litter.*, duobus ultimis capitulis. Ratio Tertulliani erant haec, quod animam videatur esse ex traduce. Cum enim pater generat filium, videtur quod anima patris ex se traducat et prosemint animam filii,

sicut planta una proseminali aëliam: atqui id quod proseminali et proseminali, est corpus, non spiritus. Addit S. Augustinus, Tertullianum putasse Deum esse corporeum, adeoque nihil in mundo esse incorporeum: quod fuit hæresis Valentinorum, qui in se-licti sunt Anthropomorphyte. Hinc et Tertullianus dicit animam hominis, puta Adæ, esse ex materia Dei, lib. IV *Contra Marc.*, cap. XXXVII. Pamelus tamen, in *Paradoxis Tertulliani*, eum ab hoc errore excusat, quod ipse per corpus intellexerit substantiam, quæ in Deo et angelis est spiritualis, in hominibus corporalis.

PHARISEI AUTEM UTRAQUE CONFITENTUR. — Syrus, pro utraque, vertit, omnia: sunt enim hic tria quæ negabant Sadducei, confitebantur vero Pharisei, scilicet resurrectio, angelus et spiritus. Sed Lucas angelum et spiritum quasi unum quid et ejusdem rationis ac generis conjungit oppo- nite resurrectio, quæ est corporum. Ita Chrysostomus et Oecumenius. Quare minus recte Cajetanus, spiritum, id est animam rationalem, censet unum censeri cum resurrectione et oppo- ni angelo.

9. QUIDAM PHARISEORUM. — Græce, οἱ ἑρρητιστῆς τοῦ νόμου, τῶν Φαρισαίων, id est Scribæ qui erant ex parte Phariseorum, q. d. litterati et doctores Phariseorum.

PUGNABANT, — certabant, contendeabant, non studio veritatis, sed sectæ suæ tuendæ.

QUID SI SPIRITUS (puta Deus, vel Spiritus Sanctus) AUT ANGELUS LOCUTUS EST MI? — Supple, quis culpæ, vel incuset Paulum? Alludunt ad exstasim qua Paulus se a Deo abreptum, edoctum et missum dixit, cap. XXII, vers. 17, simulque perstringunt adversarios suos et Pauli, Sadduceos, qui negabant angelos et spiritus, q. d. Nos Pharisei cum Paulo credimus esse angelos et spiritus, æque ac resurrectionem, quam angeli nos docuerunt, ipsaque natura animæ evincit. Si enim anima est spiritus, ergo immortalis, ergo resurgit rursusque corpus assumet: naturali enim pondere propendit ad aliud, et sine eo in eternum esse nequit: sic enim in æternum esset in statu innaturali et violento. Quid si ergo idipsum ceteraque quæ docet Paulus, ei in exstasi revelavit Angelus aut Spiritus Dei, quid habetis, o Sadducei, quod in ipso carnis eique objiciatis? Quod enim ipse sentit et docet, nos quocumque sentimus et docemus. Si ipsum accusatis, nec accusatis. Si ipsum tangitis, nos tangitis. Unde Græca addunt τῶν θεωρημάτων, id est ne cum Dei Deique Spiritu pugnetis, sicut superbi illi olivani gigantes, quos proinde Deus disperdidit. Verum hæc additio irrepetenda videtur ex nota marginali, de- sumpta ex simili sententia Gamalielis, qua Apostolos defendit, cap. V, vers. 39. Ecce quid facit amor patriæ sectæ. Pharisei pro aris et focis pugnant pro Paulo, alias suo hoste, eo quod ipse Phariseum se professus sit et filium Pharisei.

10. DESCENDERE, — ex superiore loco arcis An-

toniæ in inferiorem, ubi erat concessus pontifi- cum, ut ex eo abriperent Paulum, quasi civem Romanum, ne a Sadduceis discerperetur.

11. SEQUENTI AUTEM NOCTE ASSISTENS EI HOMINUS. — Hinc videtur Christus per angelum apparuisse in visione Paulo dormienti, ac prolapse Paulum hic realiter non vidit, nec audivit Christum. Ita Dionysius.

CONSTANS ESTO, — ἄβυστος, Πάβδω, id est aude, Pante, juxta illud Joannis XVI, 33: « Confidite, ego vici mundum. » Syrus, ὀψθρον το. Vere dicebat S. Pantaleon martyr in tormentis: « Cum tu sis mecum, Domino, quid est quod timeam? » « Quid enim times, o homo, in sinu Dei? » ait S. Augustinus.

12. FACTA AUTEM DIE. — Syrus, cum factum esset mane.

DEVOVERUNT SE, — dejerantes et dicentes velle se periri a Deo, et deleri instar anathematis, nisi Paulum occiderent, ait Vatablus. Græce enim est ἀποθημιάζοντες ἑαυτοῖς, q. d. Se velut anathema devo- verunt. Sic Decii pro patria se devoverunt.

Secundo, devoverunt se fami et morti, scilicet se non gustaturos quicquam cibi, donec occide- rent Paulum, adeoque fame morituros, nisi illum e medio tollerent: ita enim hoc eorum devovere explicatur verbis sequentibus. Ita Beda, Lyranus et alii.

Tertio et genuine, necendo utrumque sensum, q. d. Diris se devoverunt, dejerantes et execrantes, dicendo, v. g. Deus nos perdat, si aliquid com- edamus aut bibamus, anlequam occidamus Paulum. Hoc enim est quod aiunt, vers. 14: « Devo- tione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum, » ubi Græca habent, « anathe- mate anathematizavimus nos, » puta execrando execravimus nos nihil comesturos, quoad necem Paulum.

Suspiciat Baronius, anno Christi 59, cap. CXXXVI, hosce quadraginta conjuratos in necem Pauli fuisse sacerdotes illos, quos Josephus in Vita sua scribit a Felice levi de causa victos mis- sos esse Romam, acturos causam apud Cæsarem. « Quos, ait, ut periculo eriperem, præsertim cum audirem ne in calamitate quidem constititis cum- ram pietatis excidisset, et fidei et nobis eos vi- tam sustentare; veni Romam, ubi per Alliturum Judæum Poppææ uxori Cæsaris, innoti, et con- fessum per eam impetravi absolutionem illis sa- cerdotibus; magnisque præterea donatis ab ea muneribus, in patriam reversus sum. » Suspiciat Baronius eos, eo quod jurassent se non man- ducturos nisi occidissent Paulum, cum minus voti compotes facti essent, abstulissent pane, tan- tumque arida comedisset, ne penitus interirent. Sed ambigua et obscura est hæc conjectura, præsertim quia Paulo, a Festo, Felicis successore, Romam misso, Judæi qui Romæ erant, dixerunt se nihil de eo inaudisse, Act. XXVII, 21, qui utique multa de eo audissent a sacerdotibus illis, si ipsi ob Paulum victi fuissent destinati Romam.

13. UT PRODUCAT ILLUM AD VOS. — Græca addunt ἄγειν, id est eras, idque diserte habent Latina et Græca, vers. 20. Cupiebant enim illico rem conficere, itaque juramento votoque absolvi. Ita Lyranus.

16. QUOD CUM AUDISSET FILIUS SORORIS PAULI INSIDIAS, — scilicet a Judæis strui Paulo. Unde Græca plane habent: « Cum autem audisset filius sororis Pauli insidias. » An casu audierit, an de industria, eo quod sollicitus de avunculo clanculum indagari consilia quæ Judæi contra eum agita- bant, uti censet Lyranus, incertum est.

21. EXPECTANTIS PROMISSUM TUUM, — non factum; sed faciendam, q. d. Expectant ut eis promittas, te cras producturum Paulum in eorum coetum.

23. PARATE MILITES DUCENTOS, UT EANT USQUE CÆSAREAM, ET EQUITES SEPTUAGINTA, ET LANCEA- RIOS DUCENTOS. — Videntur ducenti milites esse diversi a ducentis lanceariis: forte « milites » communi nomine vocatur levis armatura, ut velles, fundibularii et similes, qui jaculis et arcibus certabant; « lancearii » vero qui lanceis vel hastis oblongis depugnabant: hi enim græce vocantur δειπάζοντες, perinde ac nunc in exercitu vocantur sclopetarii, et lancearii sive hastati, qui loricati longas hastas gerunt, suntque quasi triarii roburque exercitus: utriusque ergo videtur fuisse pedites, quia hic ab equitibus seceduntur. Alii tamen censent lancearios fuisse equites, quia iis junguntur, sed ab equitibus vulgaribus hic se- cerni, quod hi jaculis, arcibus aliisve armis cer- tant; lancearii vero lanceis; perinde ac jam equites alii sunt sclopetarii, alii lancearii, uti Epitrotus sive Albani, quorum auctor et dux fuit Georgius Castriota, Turcarum terror et flagellum, qui proinde a Turcis Scanderbeg, id est Alexan- der magnus est cognominatus. Aliqui tamen cen- sent ducentos milites eosdem esse cum ducentis lanceariis, ut et sit δειπάζοντες, explicetque ἰσ- τὸν δούκοντας. Favet vers. 32, ubi præter equites, soli nominantur milites, quasi iidem sint cum lanceariis. Sed ad id respondent alii, lancearios fuisse pedites, vel equites, verum lanceis arma- tos, ponique ultimo loco, quia ultimi erant in acie quasi triarii, uti etiamnum sunt ultimi. Hic ergo Paulus deductus fuit a 470 presidariis. Timebat enim Tribunas, ne illi quadraginta, qui in necem Pauli conspirarant, secum traherent multa populi agmina.

CÆSAREAM. — Cæsarea erat tunc sedes Præsi- dis, quia Judæe caput. Ita ex Tacito, lib. XVIII, Mariana; præsertim quia Herodes eam exorna- tam, in gradium Cæsaris Cæsaream nominavit, in saque prætorium edificavit, ut patet vers. 33. Ne Ravenna fuit sedes Exarchorum Italiae, non Roma.

Vide hic, quam Gentiles et Romani equiores, enciores et humaniores sint Judæis in Paulum contra jus furentibus. Ecce ibi Centurionis comi- tatem, qua Paulus victo obsequitur, ejusque ne-

potem ad tribunalum deducit. Tribunus pari comi- tate cum manu apprehendit, seorsim audit, silentium indicit, ac ex ejus indicio, ut Paulum a Judæorum insidiis teneat, cum 470 militibus stipatum ad presidem Cæsaream mittit.

Notent hoc illi, qui magistratu intumescent et insolent, ideoque non nisi potentes et divites ad colloquium admittunt. Magistratus enim est omnes benevole audire, misericordiam cum jus- titia conjungere, ob potestatem non superbi- re, agnoscere se ministrum aliorum: orphanos, vi- dus et pauperes contra injurias potentum tuari: contrarium faciunt tyranni. Laudat Suetonius Aug- ustum Cæsarem, in ejus Vita, cap. XXXIII et LXXII, quod perstaret in noctem in audientia, etiam sub porticibus, lectica quoque utens pro tribunali, si parum corpore valeret, vel etiam domi cubans. Plinius, in *Panegyrr.*, celebrat Trajanum, quod assiduus esset in tribunali, « adeo ut labore refici ac reparari videretur. » Demox rogatus a quodam quomodo provinciam sibi commissam optime administrare posset, respondit: « Si minimum loquens, plurima audieris. » Artaxerxes, Cyri fra- ter, cognomine Mnemon, id est Memor, non so- lum se facilem et affabilem præbuit adire volen- tibus, sed et uxorem jussu sublati curru an- dæis vehi, ut iis qui eam conventum vellent, etiam in itinere pateret aditus. Ita Plutarchus in *Regum Apophtheg.* Celebre est Vespasiani dictum: « Non oportet quemquam a Cæsare tyetam discedere. » Ita Suetonius in ejus Vita. Aristippus, cum aliquando Dionysium interpellaret pro amico, nec ille preces admitteret, prostratus cepit amplecti pedes regis, et impetravit. Id factum cum quidam abjectis, quam ut Philosophum deceret, culpa- rent: « Non ego, inquit, sum in culpa, » sed Dio- nysius, qui aures habet in pedibus. » Ita Laer- tius, lib. II, esp. VIII. Legati Lacædemoni venientes ad Lygdamum tyrannum, cum ille eos differret et infirmitatem obtenderet: « Per Jovem, in- quirit, non venimus hic eum illo luctuari, sed collocturi. » Ita Plutarchus in *Lucan.* Anus a Phi- lippo postulans ut eausam suam cognosceret, cum ille diceret sibi non esse otium, inclamavit: « Proinde ne rex quidem esse velis; » quare Phi- lippus non tantum illi, sed et aliis faciles aures præbuit. Ita Plutarchus in *Apophtheg. Reg.* Inter Christianos illustris fuit Gradianus Imperator, de quo Ausonius: « Laudabile est, inquit, Impera- torem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione causari. Tu confirmas adque cunctantes; etiam querimonis explicatis, ne quid adhuc sileatur, interrogas. » Celebrat facilitatem S. Ambrosii, eam expertus S. Augustinus: circum- sessum enim eum fuisse « cætervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus inserviebat: nec vetitum quemquam ingredi, nec ei venientes mittiari in more fuisse. »

A TERTIA HORA NOCTIS. — Refert aut eam, q. d. Ut tertia hora noctis incipiant ire et prohiberi

eum Paulo Cesaream. Porro Romani, et ex his Judæi, uti diem in quatuor partes sive horas dividebant, ita et noctem in quatuor vigiliis sive horas, quarum quæque ternas nostrates comprehendebat: in quarum initio fiebat in castris et caucibus mutatio vigiliam et exubitorum. Sicut ergo tertia hora diei est tertia ab orto sole, ita tertia hora noctis est tertia ab occasu solis, quam Itali vocant tertiam noctis. Aliter Dionysius, qui tertiam interpretatur tertiam post mediam noctem, vel tertiam vigiliam noctis. Prior sententia planior est: nam sequitur, vers. 31: « Paulum duxerunt per noctem in Antipatridem, » etc.

24. ET JUMENTA PRÆPARATE. — puta equos, asinos vel mulos, ad vehendum Paulum et socios ejus. Ita Dionysius. Syrus vertit, *parate jumentum, ut ei Paulum faciatis ineqitare, et ereptum perducatis ad Felicum præsidem*. Vide hic quam Dens Paulum non tantum tueatur, sed et honoret. Ibat enim eques septus presidio 470 equitum et peditum, qui ei ad corporis custodiam contra Iudæos erant assignati. Unde *δὲ τῶν ἰσχυρῶν*, id est lancearios, Suidas et alii vertunt *παρὰ τῶν ἀσπίδων*, id est corporis custodes. Quis princeps aut rex incedit stipatus 470 custodibus et stipatoribus? Ita incedit hic Paulus. Vere pretiosa in conspectu Domini non tantum mors, sed et vita Sanctorum ejus.

AD FELICEM PRÆSIDEM. — Felix hic, teste Suetonio in *Claudio*, cap. XXVIII, erat frater Pallantis, qui et servo gratia libertus a Claudio Imperatore, apud eum gratia et potentia pollebat: adeoque matrimonium Agrippinæ, matris Neronis, cum Claudio conciliavit, itaque causa fuit ut Nero in imperium Claudio succederet. Quocirca in gratiam Pallantis, Claudius Felicem ejus fratrem Samarie, ac postea Nero toti Judææ præfecit. Verum Felix ex servo factus præses intumuit et prolapsus est, de quo cap. sequenti, vers. 3. Sapienter Salvianus ad *Eucherium*: « Peditesque plerumque novi honoris est arrogantia. » Et Ausonius:

Fortunam reverenter habet, quicunque repente
Divis ab exili progrediere loco.

25. TIMUIT ENIM. — Hic versus deest in Greco et Syro.

TANQUAM ACCEPTURUS PECUNIAM. — Supple, a Judæis, permisisset ab eis occidi Paulum. In multis enim verum est istud Catonis apud Gellium, lib. XI, cap. XVIII: « Fures privatorum furto in nervo et in compedibus vitam agunt, fures publici in auro et purpura. » Præclare Nazianzenus Juliano Apostate in purpura insolens, *orat.* 3: « Annon, inquit, eam Tyriis objicies, a quibus pastoralis ille canis prodit, qui exeso murice laqueis cruore perfusus, pastori florem indicavit; ac per eos vobis Imperatoribus pannum illum, improbis luctuosum ac superbum porexit? » Nam, ut explicat ibidem Elias, canis fuit inventor

purpure ejusque tinctura. Cum enim muricem devorasset, indeque expresso succo os ejus rubeberet, pastor putans canem suum cesum fundere sanguinem, succum lana excepit, quam videns eo purpurari, ac manare ex murice, rem evulgavit. Porro Nazianzenus purpuram vocat pannum luctuosum, tum quia purpura superbis principibus fastum, quo miseris opprimunt, indeque miseris oppressis luctum, conciliat; tum quia purpureus color monet, ut promptis animis sanguinem suum pro subdito, cum salute fundat; quod cum non meminissent (qui minime tales sunt, fastus inde et arrogantie ansam trahunt).

26. OPTIMO. — *ὀψιμῶς*, quod primo, verti potest *potentissimo*, a *ὄψις*, id est *rotarum, imperium*: ita Vatablus; secundo, *præstantissimo*, ut sit superlativus comparativi *ὄψιμῶς*, id est *melior, præstantior*: ita Pagninus; tertio, *victoriosissimo*: ita Syrus a *ὄψις*, id est *vincere*; quarto, *optimo*. Ita Noster.

Nola hoc epithetum solere tribui presidibus, principibus et optimalibus, qui ab optimo nomen acceperunt, quod scilicet fortitudine, clementia, justitia, meritis in Republicam omnique virtute optimi et præstantissimi essent (tales enim olim eligebantur præsidēs), aut esse deberent. Quocirca Dio in *Trajano* ait, eum præ omnibus honorum titulis, gavisum nomine Optimi. Unde et Imperatoribus acclamari solitum: « Vivat Imperator Augusto felicior, Trajano melior! » Porro, sicut Candidali, teste Seneca, lib. I, ep. 3, hoc titulo salutabantur: « Boni viri; » ita magistratum jam adepti, iidem « optimi » dicebantur. Quocirca Paulus sine mendacio, cap. XXIII, vers. 3, ait: « Optime Felix; » et cap. XXVI, vers. 23: « Optime Feste, » licet ipsi essent scelerati, quia *ὄψιμῶς* est titulus amplissime dignitatis, non laus persone; significans tamen talem debere esse personam, quæ rite publica dignitate et magistratu fungi velit.

27. ERIPUI, COGNITO QUIA ROMANUS EST. — Mentitur Tribunus, ut ostendat se nominis Romani studiosum, itaque Presidis et Romanorum gratiam caplet. Nam cum Paulum e manibus Judæorum eripuit, nesciebat eum esse civem Romanum, sed id ab eo postea didicit, cum præter jus et morem vellet eum flagellare. Ita Lyranus.

29. NIHIL. — Græce, *οὐδέν*, id est *nullum*, scilicet crimen. Nota hic quanta fuerit innocentia Pauli, adeo ut tribunus Gentilis testetur se in eo, licet a Judæis calumniis onerato, nullum invenisse crimen.

31. DUXERUNT PER NOCTEM IN ANTIPTRIDEM. — « Antipatris » distabat Hierosolymis septemdecim leucis, sive horis, ut patet ex tabulis Geographiceis: ergo una nocte id iter confici non potuit, præsertim cum tertia noctis hora proficisci ceperint, vers. 31. Quare per diem iter continuantes, post meridiem, imo sub vesperam appulerunt Antipatridem, ibique post longum iter fessi quierentes et pernoctantes, « postera die dimissis equi-

ibus ut cum eo irent Cesaream, » quæ Antipatride octo circiter horis distabat, « reversi sunt in castra, » quæ erant Hierosolymis in arce Antonia, ut jam sæpius dixi. Porro Antipatris, prius Capharsalama dicta, urbs pulchra et amœna, sita in optimo campo, divite arboribus et fluminibus, mari Mediterraneo adiacebat, media inter Ioppen et Cesaream, et ab atraque æqualiter distans, puta octo circiter leucis, sive horis. Juxta hanc Nicænor a Juda Machabeo cæsus est, I *Machab.* cap. VII, vers. 31. Hanc Herodes, rex Judææ, extruens, a patre suo Antipatro Antipatridem nominavit. Tempore belli sacri obsessa a Godefrido Ballonio, sed frustra, tandem capta est a Balduino, qui post Godefridum creatus est rex Hierosolymæ: hodie villa est, quæ Assur dicitur, ait Brocardus, Bredebachius et Adrichomius, in *Descript. Terra Sancta*.

32. DIMISSIS EQUITIBUS — septuaginta, cum ducentis lanceariis, si hi pariter erant equites, sed lanceis armati; sin autem lancearii erant pedites, cum cæteris militibus redierunt Hierosolymam: de quo dixi vers. 23.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus a Tertullo accusatus coram Felice præside, suam causam agit et peragit, adeo ut, vers. 24, Felix cupierit a Paulo fidem Christi audire. Disputante autem Paulo de justitia, et castitate, et de judicio futuro, tremefactus est Felix, qui tandem provinciam cedens Festo, eidem Paulum vincetum assignat.

1. Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus quibusdam et Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversus Paulum. 2. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa corrigantur per tuam providentiam, 3. semper et ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione. 4. Ne diutius autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia. 5. Invenimus huic hominem pestiferum et concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem seditionis sectæ Nazærenorum: 6. qui etiam templum violare conatus est, quem et apprehensum volumus secundum legem nostram judicare. 7. Superveniens autem tribunus Lysias cum vi magna, eripuit eum de manibus nostris, 8. jubens accusatores ejus ad te venire: a quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. 9. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. 10. Respondit autem Paulus (annuente sibi præside dicere): Ex multis annis te esse jugem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam. 11. Potes enim cognoscere, quia non plus senti mihi dies, quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem: 12. et neque in templo in venerunt me cum aliquo disputante, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, 13. neque in civitate: neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant. 14. Confitetur autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt hæresim, sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus quæ in lege et Prophetis scripta sunt: 15. spem habens in Deum, quam et hi ipsi expectant, resurrectionem futuram justorum et iniquo-

rum. 16. In hoc et ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, et ad homines semper. 17. Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem eam, veni : et oblationes, et vota. 18. In quibus invenerunt me purificatum in templo, non cum turba, neque cum tumultu. 19. Quidam autem ex Asia Judaei, quos oportebat apud te praesto esse, et accusare si quid haberent adversum me : 20. aut hi ipsi dicant si quid invenerunt in me iniquitates, cum stem in concilio, 21. nisi de una hac solummodo voce, qua clamavi inter eos stans : Quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie a vobis. 22. Distulit autem illos Felix, certissime sciens de via hac, dicens : Cum tribunus Lysias descenderit, audiam vos. 23. Jussitque centurioni custodire eum, et habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei. 24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla uxore sua, quae erat Judaea, vocavit Paulum, et audivit ab eo fidem, quae est in Christum Jesum. 25. Disputante autem illo de justitia, et castitate, et de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit : Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te; 26. simul et sperans, quod pecunia ei daretur a Paulo : propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. 27. Bimnio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam praestare Judaeis Felix, reliquit Paulum vinctum

4. POST QUINQUE AUTEM DIES, — non a captura Pauli, ut vult Cajetanus, sed a Pauli appulsu Caesarem, ad quam postero die a discessu suo Hierosolyma Paulus pervenit, ut dixit Lucas, xxii, 32. Ideo enim omnes hosce Pauli dies deserit consignat Lucas, ut serie rei gestae et temporis consistat, utque ostendat fuisse duodecim, uti dicit Paulus, vers. 11. Vide dicta cap. xxi, vers. 27, ubi hosce dies 42 sigillatim per acta Pauli consignavi. Quare descendit non potest accipi in actu inchoato, ut significet, descendere et proficisci coepit; sed in actu perfecto sive finito, ut significet, descendens vel proficiens appulit Caesarem. Si enim accipias pro *cepit descendere*, sequetur eum non post quinque, sed post octo dies (a Hierosolyma enim usque Caesarem est iter tridui) appulisse Caesarem : quibus adde septem quos recensit cap. xxi, vers. 27, habebis 15, cum tamen Paulus, vers. 11, tantum assignet duodecim. Sin accipias pro *descendens appulit*, habebis praecise duodecim Pauli dies; quinque enim additi septem, faciunt duodecim. Quocirca tribunus misso nocte Paulo Caesarem, ne Iudaeos falleret audiretque fraudulentus, sequenti die movit pontifices, ut ipsi ex adversa parte actores mitterent Caesarem, qui Paulum coram Felice accusarent. Pontifices odio Pauli ardentes, sibique metuentes, ne Paulus eos apud Felicem praeveneret et denigraret, habito concilio secundo die, coeperunt descendere inque Caesarem, eoque post tres dies pervenerunt, ita ut post quinque dies appulsi Pauli, ipsi quoque appulerint Caesarem. Sensus ergo est, *g. d.* Lucas: Paulus pervenit Caesarem, uti dixi cap. xxii, vers. 32, postero die a discessu suo Hierosolyma; eodem pervenerunt pontifices quinto post Paulum die, ut eum accusarent.

DESCENDIT PRINCIPIS SACERDOTUM ANANIAS, — tum

quia Sadduceus ardebat odio Pauli et Christi; tum quia sibi metuebat, ne accusaretur seditiosis in Paulum commotus, praesertim quia contra jus publice in concilio jusserat eos ejus percuti, ne causam suam ageret. Sic enim idem Felix sub idem tempus occidit Jonatham, de quo mox.

ET TERTULLIO QUODAM ORATORE. — Hunc videtur assumpsisse Ananias quasi advocatum suum, tum facundiae causa, tum quia linguae Latinae, cujus ipse, utpote Hebraeus, ignarus erat, peritum. Apud praesidem enim Romanum de more, causa haec Latina agenda erat. Unde Tertullus ex nomine videtur fuisse Romanus, vel Italus. Praesides enim secum ducebant procuratores et advocatos Italos in provincias, ad quas mittebantur, ut illi causas provincialium susciperent, et coram se latine agerent. Sic Tertullianus, qui a Tertullo dictus videtur, causas agebat in foro antiquum esset Christianus: sed hoc officio factus Christianus se abdicavit, ideoque a Gentilibus irrisus, quod togam cum pallio commutasset, scripsit librum *De Pallio*, ubi cap. v : « Ego, ait, nihil foro, nihil campo, nihil curiae debeo: nihil officio advigilo, nulla rostra praecoepo, nulla praetoria observo, cancellos non adoro, subsellia non contendo, iura non conturbo, causas non elatro: secessi de populo, imo unicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo, quam ne eurem. Vita meliore magis in secessu fruatur. Nemo alii nascitur, moriturus sibi.»

2. CUM IN MULTA FACE AGAMUS. — Partim verum dicit, Felix enim Egyptium pseudopropheta cum suis factiosis compresserat; partim falsum, Felix enim Jonatham pontificem per scarios interfecerat, ac deinde eos in alios impune grassari permisit, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. v et vi. Tertullus ergo velut rabula garrula, et adularum homini Paquo et rapaci. De hisce

enim rabulis verum est Halorum proverbium : « Laudenses multi, Veronenses pauci, » nimirum laudatores et adulatores multi, veridici pauci.

ET MULTA CORRIGANTUR (Graecus habet, et multa officia huic genti praestantur) PER TUAM PROVIDENTIAM. — Κατάθεμα enim idem est quod officium virtutis, reeta affectio, praeclearum facinus: item opus rite correctum, emendatum, instauratum, promotum: denique κατάθεμα omnes numeros virtutis continet, ait Cicero, lib. III *De Finibus*. Sic Graeci dicunt κατάθεμα τῶν ἀρετῶν, id est partes omnes temperantiae implere; et τὰ ἐλαττώματα κατὰθεμαίσι, qui frugaliter administranda rei economicae peritus est. Ita Budaeus, Annot. in *epist.*, in verbo *Frugi*.

3. SUSCIPIMUS. — ἀποδεχόμεθα, quod Tigurina et Clarus vertunt, *comprobamus*; alii, *amplectimur*, nimirum tua κατάθεμα, id est officia jam dicta. Salmcron suspicatur legendum *suscipimus*, id est admiramur et celebramus. Verum τὸ *suscipimus* respondet Graeco.

OPTIME. — De hoc titulo dixi cap. xxiii, 26.

FELIX. — Cornelius Tacitus, lib. V *Histor.*, dat ei praenomen *Antonius*: Josephus vero, Zonaras et Suidas, *Claudius*. Utrumque ergo habuit, nimirum dictus est *Antonius Felix*, ab Antonia, matre Claudii Imperatoris, cujus fuerat servus et libertus. Idem dictus est *Claudius Felix*, a Claudio Imperatore, cui a matre transcriptus erat. Erant enim liberti binomines: alias enim principis, alias patronae mortuae nomen ferebant, ait Lipsius in lib. XII *Annal. Taciti*.

4. PRO TUA CLEMENTIA. — Graeco, ἐπιαιμία, id est «mansuetudine, aequitate, lenitate, modestia, facilitate, patientia, humanitate, clementia (1).»

5. HUNC HOMINEM PESTIFERUM. — Graeco, λοιμὸν, id est *pestem*. Sic exitiale vocant *ὄλεθρον*, id est *exitium*, per antonomasiam. Nota: Oratio Tertullus tot bene consueta est mendacis quot verbis, ut patet singula expendenti.

AUCTOREM. — παραστάντι; vel, ut alii legunt, παραστάντων, id est praefectum, primipilarem, primum scutum in acie. Auctor enim et institutor christianismi erat Christus, non Paulus; sed hic inter Christi duces, puta Apostolos, erat primipilaris et praecipuus auctor propagationis christianismi, quasi antesignanus et primus stans in acie Christi ad preliandum pro eo.

Catilina a Cicerone consule interrogatus in senatu de conjuratione in Rempublicam, an ejus esset auctor? ut sociis audaciam amentiae suae ostentaret, consulens hoc enigmatice derisit: «Cum duo corpora sint, ait, quorum alterum tenue et agrum sit, caput tamen habeat; alterum validum et magnum, sed sine capite, quid mali facio, si ipse me huic caput superimpono?» uti refert Mutarchus in *Vita Ciceronis*. Omnibus vero ei

(1) Id est, ea humanitate qua soles.

obstreperibus, hostemque et parricidum inelamantibus, furibundus ille : « Quandoquidem circumventus, ait, ab inimicis praecoeps agor, incendium meum ruina restinguam. » Testis est Sallustius in *Bello Catil.* Quam dispar Paulus, qui adeo a seditione et ambitu arcti alienus, ut ne nova quidem religionis et Ecclesiae auctor dici aut haberi vellet? Nimirum agnoscebat ille et praedicabat ejus auctorem et caput invisibile Christum Dominum, visibile vero S. Petrum; se autem Christi duntaxat esse administratum et S. Petri adiutorem.

SEDITIONIS. — Haec vox separatim non est in Graeco, sed includitur in praecedenti παραστάντι, si illud a *στάντι*, id est *seditio*, et *παρὰ*, id est *primus*, deducas, imo confides. Probat enim Paulum esse concitantem seditiones, uti dixit, ex eo quod sit παραστάντι, id est praefectus seditionis, quasi primus seditiosus, stans in prima acie sectae Nazarenorum, quae ubique seditiones concitat dum contra iudaismum et gentilissimum insurgit, et utroque exulso, se supponere et surrogare conatur. Cum ergo ait «seditiosis sectae,» est hypallage, *g. d.* Sectae seditiosa, vel quae est mater seditionis. Vide hic quanta et quam falsa calumnia oneratur Paulus, cum potius ipsimet ejus accusatores Judaei essent seditiosi; nam in omnibus urbibus contra eum seditiones populique tumultus excitantur, ut vidimus cap. ix, 23; cap. xii, 80; cap. xiv, 5; cap. xviii, 12, 23; cap. xxi, 30. Ejus exemplo se solentur Religiosi, qui eum imitantes, etiamnum a sectariis et amulis vocantur seditiosi et turbatores. Vere S. Ambrosius, Orat. *De tradend. Basil.* : « Semper, ait, Christi laudes verbera perfidorum sunt, et nunc cum laudatur Christus, dicunt heretici quia seditio commovetur. Dicunt heretici quia his mors paratur; et vere mortem habent in laudibus Christi. » Ita galero Campiani nostri, eum cum vinctum Londinum ducerent, titulum uncialibus litteris affixerunt: EDMUNDUS CAMPIANUS SEDITIONIS JESUITAE, sed that ille in affluente turba invidius animo, vultu alacer, aucta ipsis in adversis majestate, quae et hostibus admirationem ac reverentiam injiceret, uti habet ejus martyrium.

NAZARENORUM. — Ita a Christo Nazareno primitus vocabantur Christiani, ut dixi cap. ii, 22. Postea Nazaraei dicti sunt heretici, qui christianismo volebant adungere iudaismum, quorum parens fuit Cerinthus. « Sed dum volunt et Judaei esse et Christiani, nec Judaei sunt, nec Christiani, » ait Epiphanius, *haeresi* 29. Porro per contemptum Paulum vocant « Nazarenum, » aequae ac olim christulum vocant « Nazarenum, » quasi ex vili oppidulo Nazareth oriundum. Verum haec summa est laus Christi et Pauli, quod uterque sit Nazareus, id est separatus, sanctus, consecratus, coronatus, imo quod auctor et doctor sit Nazarenorum, id est eorum qui ab eternis

a Deo conscripti Sanctorum cives, impense sanctificati student, ut in coelestem Sanctorum et Beatorum caelum transferantur.

6. QUI ETIAM TEMPLUM VIOLARE (Γραῖοι, ἑβραϊστικῶς, id est profanare) CONATUS EST, — introducto in illud Trophimo gentili, de quo cap. XXI, 29. Fallitur rursus et mentitur rabula, cum Iudaei potius violassent templum, dum in eo violentas et sacrilegas manus iniecerunt in Paulum, eumque verberarunt et tantum non occiderunt.

SECUNDUM LEGEM NOSTRAM, — Judaicam: licet enim Tertullus videatur fuisse Gentilis, tamen Iudaeorum nomen et legem sibi arrogat, quia eorum quasi patronus causam agbat.

JUDICARE, — judicialiter damnare ac damnatum tradere occidentum praesidi Romano. Mentitur iterum: nam Iudaei Paulum tumultuarius occidere volebant, non secundum legem iudicare. Hoc versus deest in multis Graecis.

7. ERIPUIT EUM. — Syrus addit, et ad te misit eum. Idem habent nonnulli Graeci codices.

8. A quo, — tribuno. Ita Dionysius et Iulio; aut potius, Paulo, q. d. Paulus ipso crimine negare non poterit, si ἀναστασις, id est examinans, interrogans et iudicans eum, veritatem ab eo elicias, et neque et minis extorqueas. Nam, ut ait Chrysostomus: « Ne videatur mentiri, Paulum sui ipsius accusatorem adhibet. » Ita effrons et audax esse impudentia, ut reum percellat, adigatque ad criminis, licet falsi, confessionem. Rursus effrons et impudens est impietas, dum sua scelera in pios transcribit. Iudaei enim hic omnium scelorum, de quibus accusabant Paulum, erant rei: ipse enim contra eum seditionem concitavit, ipsi violarant templum, violentas in eum iniiciendo manus; ipsi auctores erant schismatum et sectarum, ipsi erant pestiferi. Ita communiter homines qui livore, invidia, simili passione acti alios accusant, vel iudicant de certis vitiis, vel defectibus, ipsi illis ipsis magis, quam is quem accusant vel iudicant, obnoxii sunt, uti solerter annotavit Cassianus, lib. V De Institut. remittit, cap. XXX. Ubi rursus nota modestiam Pauli, qui has calumnias vere potuisset regerere in accusatores, ac proferre in iudicio injuriosa verba et verbera quae ab eis sustinuerat; sed noluit omniaque alto silentio pressit.

9. ADJECERUNT AUTEM ET IUDAEI DICENTES, HEC ITA SE HABERE. — Notat Chrysostomus perverti ordinem iudicii, dum Iudaei qui erant Pauli accusatores, se faciunt criminis testes, sataguntque sua auctoritate et multitudine opprimere eum.

Moraliter, vide hic quam in periculoso statu sint praesides et iudices, qui ab impiis potentibus et Praelatis quasi armata manu adiguntur ad iniquas sententias, nisi leoninum habeant animum, quo eis fortissime resistent: tot enim artibus pulsantur, quot sunt potentis et tyranni.

Sapienter Ecclesiasticus, VII, 6: « Noli, ait, querere fieri iudex, nisi valeas virtute irumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in equitatu tua. »

10. RESPONDIT AUTEM PAVLUS. — Solet reis, ut pote pavidis, anxii, turbatis, consensum dari advocatus, adeo ut iure civili, si reus neminem habeat, et dare debeat praetor. Verum Paulus Deo suasque causas praefidens, ipse sibi advocatus est: nimirum veritas et innocentia nec potentiam, nec eloquentiam timet. Justus enim ut leo confidit: leo autem aequae ac lupus non timet multitudinem ovium, sed querit et ambit. Justus enim sceptrum Dei gestat in capite. Ipse enim dixit: « Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. » Vere et Nazianzenus in Sententis: « Deo dante, ait, nihil potest livor; eodem abstante, nihil potest labor. »

ET MULTIS ANNIS TE ESSE IUDICEM. — Graeci codices et Chrysostomus addunt δίκαιο, id est iustum; quod est epithetum proprium Iudaeis, significans Felicem non esse talem, sed talem esse debere, si legitimus iudex esse veli, q. d. Moneo te, o Felix iudex, tacite hoc epitheto tui officii, scilicet ut cum sis iudex, iustitiae rationem habeas, non favoris, non turbae pontificum, aut injuste contra me conspirant. Nota: Felix multis annis a Claudio Imperatore prefectus fuerat Trachonitidi, Batanaeae et Galanitidi, quae sunt vicinae Iudaeae, eod ipsi Iudaei a biennio tantum ab eodem Claudio paulo ante mortem datus fuerat praeses. Ita Josephus, lib. II Belli, cap. XI. Allegat hoc Paulus ad suam innocentiam, q. d. Cum tot annis huic genti praefueris, nec unquam a Iudaeis de me querelam ullam audieris, facile colliges me nulli unquam noxisse.

DONO ANIMO. — Legit interpres cum nonnullis Graecis, εὐδοκίαν: jam multi legunt per comparativum, εὐδοκίωτερον, id est aegriore, tranquilliore, securiore, hilariore animo, q. d. Impavide, intrepide, libere, secure et alacriter pro me respondebo: εὐδοκίαν enim est letitia, iucunditas, recta animi constitutio, securitas, delectatio, alacritas, hilaritas, et, ut Cicero; lib. V De Finibus, veritas, animi tranquillitas, in qua assit Democritum posuisse summum bonum; illud enim vocasse εὐδοκίαν, id est animam terrore liberam.

PRO ME SATISFACIAM, — τὴ περίεργον ἀπολογία, id est de his quae me spectant, respondeo; pro me apologetiam instituo, accusatus me defensionem, causam meam ago.

11. QUIA NON PLUS SUNT MIHI DIES, QUAM DUODECIM. — Sigillatim hosce dies eorumque acta circa Paulum, recensit cap. XXI, 27. Sensus est, q. d. Tam paucis diebus non potui ego advena et ignotus, tot seditiones et tumultus, tot scelera confutare, quot et quanta Iudaei mihi objecerunt.

EX quo ASCENDI ADORARE IN JERUSALEM. — Adoratio generalis est, et complectitur varios actus

et species, inter quas una est sacrificium: hoc enim est adoratio non tam verbalis, quam realis. Est enim prolatio Divinitatis summique Numinis, quod vite et necis omnium habet potestatem; qui proinde victimas immolamus, occidimus, incendimus, sacrificamus. Paulus enim ascendebat in templum sacrificaturus.

12. AUT CONGRUUM FACIENTEM TURBAE. — Non congregantem turbas, scilicet ad seditionem, ut veritit Pagninus.

13. NEQUE PROBARE POSSUNT, — παραρτίου, id est exhibere, ostendere, convincere. Unde quidam Graeci codices addunt πρ, q. d. Non possunt me tibi sistere, representare et demonstrare talem, qualem pingunt et fingunt, scilicet seditiosum, factionosum, sacrilegum.

14. SECUNDUM SECTAM, — ἰδίαν, id est viam, hoc est institutum normamque vivendi, puta secundum christianismum, quam ipsi vocant haeresim, id est sectam et factionem, sed parum aequae et perperam.

15. SIC DESERVIO (καταξίω, id est latria colo et adoro) PATRI ET DEO. — « Patri, » tanquam filius; « Deo, » tanquam creatura et servus latria deservio. Graece τὸν πατέρα Θεοῦ, id est patri Deo, quem scilicet patres nostri, puta mei et Iudaeorum, coluerunt. Ita Syrus, « Eumenius, Tigurina et alii; quo ostendit Paulus se non esse hostem legis, nec apostatam Synagoga, uti objiciebant Iudaei: sed fidei et religioni patrium et avorum insistere. Rursus patris Deus erat custos patrie, proprius ac peculiaris Iudaeis, quales a Gentibus vocabantur penates, indigeles, lares. »

SPES HABENS IN DEUM (supple cum Tigurina, fore), QUAM ET HI IPSI EXPECTANT, RESURRECTIONEM MORTUORUM. — Si enim addas ἵ fore, plana est sententia; quae implicata est, si per spem metonymice accipias rem speratam, puta resurrectionem: nec enim hanc habemus apud Deum, sed a Deo faciendam speramus et expectamus.

16. IN hoc. — Hugo, credens in hoc; Syrus, propter hoc; planius Tigurina, quin et in hoc, q. d. Adco non discedo a patrio Deo, lege, religione, fide et spe, praesertim resurrectionis, ut et in hoc patrii Dei cultu, religione et instituto, studeam puram habere conscientiam ad Deum et ad homines.

STUDEO, — ἰαίω, id est me exerceo, laboro, satago, q. d. Totus sum in haere. Sic olim Asceta vocabantur Religiosi, qui toti vacabant sibi et Deo, qui toti erant in domandis animi motibus, toti in exercitatione virtutum, q. d. Totus sum in eo, ut inculpate Deo serviam, ut iudicio divino et humano nihil in me reprehendi possit; vel, ut nec homines, nec Deum ulla in re offendam. Hec nimirum est vera sapientia, vera prudentia, verum officium Apostoli et ejusque fidelis. « Deum time, et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo, » ait Sapiens, Eccles. XII, 13.

Praeclare S. Gregorius Nazianzenus in Sententis:

« Optimus, ait, esse contendere. Certe unquam in via virtutis subsistas. Tibi enim quae a villosa vita excessisti, perinde esse potius consistere, ac si in innum viliis gurgitem laberis. Age vero deserto universo hoc mundo mundique sarcinis exensiss, ad vitam coelestem vela pande: praesertim tibi Trinitas curae sit. » Idem, epist. 37 vel 63, Eudoxium exhortans, ut, epistola abdicata, det se studio sapientiae, virtutis et perfectionis Christianae: « Ne sustineas, ait, inter graeculos excolere, cum aquila esse possis. Migremus hinc, efficiamur viri, somnia projiciamus. Alios occupatos teneant, jactent, ludificentur invidia, et tempus et fortuna. Valeant throni, opes, splendores, viliis haec et despicibilis gloria, ac denique magna hujus scenae ludera nugaeque theatrae. Nos verbum arctissime complectamur, ac pro omnibus rebus Deum habere optemus, solum, inquam, perenne illud bonum suum et nostrum: quia virtutis praemium est, Deum fieri. Ad haec contendere, volita. Nusquam spes tuas siste, quoadvisque ad illud summe expetendum et beatum bonum perveneris. »

SINE OFFENDICULO, — id est inoffensam; Syrus, puram.

Moraliter: disce hic a Paulo, quanta cuique esse debeat cura integritatis et pure conscientiae, de qua vide dicta I Timoth. I, 5, et II Timoth. I, 3. Quin et haec communis Philosophorum fuit vox. Bias enim interrogatus, « quaenam res in vita metu caret? » respondit: « Bona conscientia. » Ita Maximus, serm. 24. Socrates interrogatus, « quinam tranquille viverent? » Illi, ait, qui nullius absurditatis sibi consci sunt. » Ita Antonius in Melissa, II part., serm. 77. Periander percontatus, « quid in minimo esset maximum? — Bona mens, ait, in corpore humano. »

Agis, rex ultimus Laedemonum, ab ephoris damnatus, ductus ad supplicium, videns quendam suam sortem deflentem, « Noli, ait, flere propter me, quia praeter jus et aequum ad dirum hoc supplicium duco, meliorque sum iis qui ad mortem me damnarunt. » Ita Plotarchus in Lacon.

Chilon grandævus asserere se sibi nullius facti conscium esse, cujus preterit, uno excepto, quod cum esset delectus arbiter, ut inter duos amicos litet dirimeret, nec quidquam vellet adversus leges facere, persuasit alteri amico, ut ad alios deferret arbitrium; hoc dabo et legem servavit et amicum. Dicebat enim se patronum legis facere debuisse, eoque offendere amicum. Ita Laertius in ejus Vita.

Julii Drusi domus patebat vicinorum prospectibus. Suggestit faber se eam sublatum quinque talentis. Cui Drusus: Decem dabo si factem reddas domum meam, ut undequaque pateat omnium oculis, ut omnes videant quomodo domi meae vivatur. Plura concipit Stobaeus, serm. 22.

Audi ex multis pauca. Periander rogatus, « quid esset libertas? » dixit: « Recta conscientia. » Iso-

Moraliter de bona conscientia.

crates dicebat: « Ommino sperandum non esse, si quid turpe feceris, te latitum. Quamvis enim lateas alios, tute tamen tibi male conscius eris. » Pythagoras « neminem tam audacem esse dicebat, quem mala conscientia non faceret timidissimum: » hæc enim ad ventum quemlibet expansit, ut pulchre in Ægyptiis describit Sapiens, cap. XVII, 4 et seq. Idem dicere solebat: « Virum sapientium plus mali pati afflictum conscientia, quam eum qui corpore castigatur. » Multo enim graviores sunt animi ægri quam corporis morbi, juxta illud Poetae:

Evasisse putes, quos diri conscia fecit
Mens habet attentos, et dno verbera credit,
Occultum quatenus animo tortore flagellum?

Quocirca Chilon assererat, « damnum turpi lucro semper preferendum esse. Illud enim semel dolere, hoc semper. » Ita Laertius, lib. I, cap. IV. « Conscientia enim rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio, » ait Cicero ad Torquatum.

**DEUS OR-
DISPONES-
TE.**

AD DEUM ET AD HOMINES. — Ut nec homines, nec Deus cardiognostes eam culpæ possit: Deus enim infima mentis et conscientia acutissimis et lucidissimis divinitatis oculis inspicit et perspicit. Nam, ut ait Clemens Alexandrinus, lib. VII *Strom.*, post initium: « Sicut sol non modo cælum et orbem universum illuminat, terram et mare colustrans, sed per fenestras quoque et exiguum foramen, in abditissimos ædium recessus splendorem emittit; ite Verbum quoque versus diffusum vel minimas vitæ actiones respicit. » Quocirca S. Leo, serm. 5 *De Quadagesima*, suos monet, « ut non sibi blandiantur: Quia nobis, ait, conscientia singulorum patere non possunt; cum oculis Dei simul universa cernentis, non abditorum, non parietum septa concludant: nec solum et acta et cogitata, verum et agenda et cogitanda sint cognita. Ista ergo scientia summi judicis, iste est tremendus aspectus; cui pervium est omne solidum et apertum omne secretum; cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitentur, et sine voce mens loquuntur. » Et S. Bernardus, *De Modo bene vivendi*, ad sororem: « Ibi pecca, ubi Deus non est, » non videt. Si autem Deum credis te tuaque ubique videre, quomodo in oculis tante majestatis et judicis ac vindicis peccare audeas? Sane si serio Dei presentiam et intuitum cogitaremus, impossibile foret coram eo peccare, eum ad iram provocare, eum ad vindictam lacerare. Studeamus cum Paulo inoffensam habere conscientiam ad Deum et ad homines semper. Dicamus cum S. Francisco Xaverio: « Ubicumque fuero, meminero me in orbis terræ theatro, in cælestis Regis ac superum oculis versari. »

SEMPER. — SYRUS, perseveranter.

17. POST ANNOS AUTEM PLURES, — puta 24 a conversione Pauli; ipse enim conversus est anno Christi 36, hoc vero gessit et dixit anno

Christi 38. Vide Chronotaxin quam Actis preposui.

ELEEMOSYNAS FACTURUS, — puta quia in Asia a fidelibus collegeram pro Christianis pauperibus, qui erant Hierosolymæ, eas ipsis perlaturus. Vide II *Cor.* VIII et IX. Elidit suspicionem seditionis, q. d. Adeo non sum sediciosus, ut beneficentia et eleemosynæ causa, faciende genti meæ, tantum iter Hierosolymam susceperim.

OBATIONES ET VOTA. — Hinc videtur, quod Paulus prius nuncupavit vota et oblationes quasdam Hierosolymæ in templo offerendas, antequam moneretur a Jacobo, cap. XXI, 20, sed monitum a Jacobo ea accelerasse. Fecit id ad invidiam Judæorum vitandam eorumque gratiam captandam, ostendendo se templi et legis esse cultorem, non hostem.

18. INVENERUNT ME PERIFICATUM IN TEMPO. — q. d. Ergo non violavi templum, ut ipsi obijciunt, sed honoravi: quia purificatus sum in eo. Singula verba Pauli habent nervum et pondus, quo objecta crimina infringit.

19. QUIDAM AUTEM EX ASIA JUDEI. — Syrus et Vatablus: *Quidam autem ex Asia Judei eum tumultum concitarunt, non ego, quos oportuit sistere mecum coram te, q. d. Accusatores mei concitarunt tumultum, non ego: illos ergo hic sistere oporteret, judicare et punire, non me, qui seditionem et injuriam passus sum, ab eisque plagas pene lethiferas excepi (1).*

20. CUM STEM IN CONCILIO, — quasi reus accusatus a Judæis: quare ipsorum est dicere, quam iniquitatem in me invenerint, eamque probare et me convincere. Syrus verit *cum stem*, scilicet in concilio Hierosolymitano reus coram eis, cap. XXIII, 1, et ita legit Dionysius, Cajetanus et nonnulli alii. Græcum *στέμ*, cum sit in aoristo, utroque modo verti potest. Posteriori lectioni valde congrue respondet id quod subdit Paulus, se clamasse in concilio: « Quoniam de resurrectione ego judico. »

21. NISI DE UNA HAC VOCE. — Est tacita ironia et sarcasmus, q. d. Nullam seditionem concitavi, nisi ita censere et nuncupare velint vocem meam, qua clamavi inter eos stans: « Quoniam de resurrectione mortuorum ego judico hodie a vobis. » Ob illam enim vocem Pharisei fecerunt schisma a Sadducæis, ac contra eos Paulum tulati sunt. Verum hujus schismatis vos ipsi fuistis causa, non ego, qui meam causam egi ac veritatem dixi, meamque de resurrectione Christi et Christianorum fidem palam professus sum. Quid in hæc mea apologia peccavi? quod in hæc fidei meæ professione crimen admisi? Egi enim rem necessariam, laudabilem, veram, religiosam et piam. Unde nonnulli Græcum *ἢ*, id est nisi, quam, verentes aut, sic transferunt: Aut hi ipsi dicant si

(1) Alii: Judæos Asiaticos, utpote testes *ἀπὸ τῆς*, Paulus queritur abesse; quia presentes ipsi eum defendissent.

quid invenierint in me iniquitatis; aut de una hæc voce, qua clamavi inter eos stans, q. d. Si nihil aliud habent, vel hoc obijciunt crimen, quod clamavi me ob fidem et professionem resurrectionis judicari. Verum hoc non est crimen, sed virtus et laus mea. Addit Glossa, voluisse Paulum rursum Judæos inter se commissos a se avertere; refricando enim nomen resurrectionis, tacite renovabat dissensionem inter Phariseos et Sadducæos, quam paulo ante excitarat Hierosolymis. Pharisei enim avide nomen et fidem resurrectionis excipiebant, eamque contra Sadducæos palam propugnabant. Denique resurrectionis meminit, ut præses Gentilis sciat Paulum a Judæis non seditionis accusari, sed novæ religionis, puta resurrectionis, quam Gentiles, si non credebant, certe non damnabant, imo reverebantur, metuebant et suspiciebant. Hæc enim fides sigillum est, causa et stimulus pietatis vitæque timorate, innocentiæ et sanctæ. Unde subdit Lucas:

22. DISTULIT AUTEM ILLOS FELIX, CERTISSIME SCIENS DE VIA HAC. — *ἀποκρίσας*, id est certius sciens; sed comparativus ponitur apud Græcos et Latinos eleganter pro superlativo. Hinc illud Poetae:

Vespere qui lucet cælo jucundior ignis.

id est jucundissima stella. Platonicus enim censebat stellas esse ignitas, adeoque esse ignes et faces cælestes. Et illud Apostoli: « Major autem horum est charitas. » Major, id est maxima inter fidem et spem, I *Cor.* XIII, 13.

Porro per vitam aliqui accipiunt Judaismum et jus Judaicum, q. d. Felix, utpote diu versatus inter Judæos, sciebat quænam esset religio Judaica, quantumque distaret a Christiana quam prædicabat Paulus. Melius alii per vitam accipiunt institutum et religionem Christi et Pauli, q. d. Felix tum ex litteris Lysie, tum ex audita Pauli tam sapienti, modesta et innocenti apologia, certo cognovit ejus doctrinam, religionem et vitam non esse sediciosam, uti accusabant Judæi; sed eos ex odio contra eum inique conspirasse, uti Pilatus arguit Christi innocentiam, ac contra eam irragnose conspirasse Scribas et Pontifices. Ita S. Chrysostomus, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii. Nota hic insigne testimonium innocentie et virtutis Pauli. Felix debuisset eum absolvere illicoque dimittere eum; sed instar Pilati, ne pontifices offenderet, et ut pecuniam a Paulo emungeret, eum in custodia inique detinuit. Ita Chrysostomus.

23. ET HABERE REQUIEM, — *ἀνάσσει*, id est relaxationem, laxius haberi, mitius tractari, dari ei plus libertatis et recreationis.

24. CUM DRUSILLA UXORE. — Drusilla erat filia Herodis Agrippæ senioris, qui S. Jacobum occidit et S. Petrum incarcerationi, cap. XII, 1; ac consequenter erat ipsa soror Agrippæ junioris, de quo cap. seq. Cornelius Tacitus, lib. V *Histor.*, scribit Drusillam fuisse nepotem Antonii et Cleo-

patre, « ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. » Unde videtur, quod Cyprus, uxor Agrippæ et mater Drusillæ fuerit filia M. Antonii et Cleopatras, ait Mariam in cap. XXV *Actor.* Hinc et videtur vocata Drusilla, a Livia Drusilla, uxore Augusti, ejusque filio Druso, fratre Tiberii Imperatoris. Drusus enim ex Antonia, sorore M. Antonii, genuit Claudium, qui Caio Cæsaribus in imperio successit. Agrippa enim rex, pater Drusillæ, evectus fuit ad regnum a Caio Cæsaribus et Claudio Imperatore. Unde in Claudii gratiam, filiam Drusillam nominavit: Drusus enim cognomen fuit familie Claudie. Unde et Livia, uxor Augusti Cæsaris, mater Drusi et avia Claudii, cognominata fuit Drusilla, quam Calvus Cæsar quasi deam consecravit habuit Veneris: sicuti eadem nomine luna consecrata fuerat dea habitus Juconis. Unde ipsa vocata fuit Venus cælestis, cognomento Panthea. Ita Dio, lib. LIX, et ex eo Lipsius in lib. V *Annatum Taciti*, sub initium. Porro Drusilla hæc, teste Josepho, lib. III *Antiq.*, cap. V, tres habuit sponso. Primo enim desponsa fuit Epiphani, Antiochi regis filio: sed hic eam recusavit, quia noluit subire circumcissionem, quæ conditio in nuptiis ipse, utpote Judææ, pecebatur. Secundus fuit Azizus, rex Emesæ, qui subit circumcissionis conditionem, itaque cum ea matrimonium inivit. Tertius fuit Felix, qui cum ab Azizio maritus ad se pellexit. Hinc Drusilla vocata est « trium regum uxor, et ter regina, » ideoque forte a Sætonio in Claudio, cap. XXVIII, Felix dicitur « trium reginarum maritus. » Denique Drusilla proflagati pudoris et fidei femina, a marito rege ad adulterum presidem, non solum abdicata conjugal fide, sed et patria religione spreta, transit, ac cum Felice Gentili facta est Gentilis (1).

AUDIVIT. — Incitante forte Drusilla uxore, quæ cum esset Judæa, ex curiositate volebat audire, quænam esset nova secta quæ a Paulo prædicabatur, ac quid differret Christianismus a Judaismo. Unde curiosi hi auditores nullum ex ardentibus Pauli concione fructum retulerunt, nisi majoris damnationis, quo majorem post agnitam veritatem in errore et vitio culpam et pertinaciam.

FIDEM QUÆ EST IN CHRISTUM JESUM, — quæ est de Christo Jesu, puta fidem Christi, sive Christianitatem.

25. DISPUTANTE AUTEM ILLO DE JUSTITIA ET CASTITATE. — SYRUS, de justitia et sanctimonia; castitas enim est sanctitas, id est puritas animæ et corpo-

(1) Dnas Drusillas Felix uxores habuit: alteram Judæam, de qua hic sermo, Agrippæ majoris filiam; alteram Romanam, Antonii et Cleopatras nepotem, de qua Tacitus, *Hist.* V, II. Quam autem prius secum habuerit, adhuc dubitatur. Grævius ad Suetonium nepotem diem obfuisse antequam Drusillam Antonii nepotem dicitur, hinc Drusillam Agrippæ. Hanc ipsam, Herodis Agrippæ majoris filiam, Aziz, Emesorum regi nuptam, nefarius artibus a marito abduxit, sibique uxorem adscivit: ea qua re Josephus, lib. *Antiq.* XX, VII, 2.

ris, uti ostendi I Corinth. vii, 34. Studic Paulus appositum hoc Felici thema dicendi accepit: sciebat enim eum esse adulterum et injustum, ut eum ad castitatem et justitiam revocaret. Adulterum, quia Drusillam ob eximiam pulchritudinem, opera Simonis ejusdem magi ad se pelle- xerat, ut relicto priore matrimonio Azizi, regis Emesonorum, ad suas auptias transiret: unde ex ea suscepit filium, quem a patre Drusilla Agrippam nominavit. Addit Tacitus, eum per omnem libidinem grassatum esse, cujus verba mox reci- labo. Nec mirum: si enim regium thalamum in- gredere ausus est, et a rege reginam ad se tradu- cere, quid non tentarit in plebeios et subditos? Merito ergo coram adulteris, Felice et Drusilla, Paulus disputavit de castitate, Paulus, inquam, antistes virginitalis, qui, ut ait S. Augustinus, homines angelicos, imo deos efficere satagebat.

Moraliter: docet hic Paulus, iudices et presides debere esse continentis, tam a venere, quam ab avaritia, ne ob lucrum justitiam, ob cupidinem castitatem et conjugia evertant. Unde prisca Roma mire ab utraque se continuerunt, eaque ratione propagarunt imperium, tanquam amplum et tantum, quantum in historiis legitur, conse- cuti sunt, uti multis exemplis docet Valerius Ma- ximus, lib. IV, cap. II.

Injustum, quia, ut ait Tacitus lib. XII *Annal.*, factis praeses Judaeae insolenscebat, cuncta ma- lificia sibi impune ratus, tanta potentia subnixo. Et mox: « Felix intempertis remediis delicta accendebat. » Idem, lib. V *Histor.*: « Felix, inquit, per omnem sevitiam et libidinem jus re- gum servilli ingenio exereuit. » Fuerat enim ipse servus, aequae ac frater ejus Pallas, a quo per Claudium Imperatorem libertate donato et evecto, Felix pariter iudex praefecturam obtinuerat. Hic verum est illud *Proverb.* xxx, 21: « Per tria mo- vetur terra, et quartum non potest sustinere: per servum, cum regnavit; per stultum, cum satu- ratus fuerit; per odiosam mulierem, cum in ma- trimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit haeres dominae suae. » Quocirca Felicem, ut melius res Judaicas administraret, saepe admo- nit summus pontifex Jonathas; qui proinde mo- nita et montorem non ferens, eum curavit inter- fici per sicarios, qui deinde ejus conviventia in multis alios grassati, plura homicidia, imo la- trocinia perpetrarunt, quae deinde Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. vi: « Invitati, ait, haec licentia scari- ri, per singula festa ventitantes et tela celantes, pari modo immixti turbis, alios confodiebant propter privatas inimicitias, alios conducti pecu- nia, itaque non modo in reliquis urbis partibus, sed in ipso templo etiam. Unde fas est credere, Deum tanta impietate offensum, adversatum esse Hierosolymam, temploque utpote non amplius puro domicilio, Romanos induxisse, purificatos id lustralibus flammis. » Subdit deinde Josephus tumultum Caesareae inter Judaeos et Syros exor-

tum, in quo Felix multos Judeorum immissis militibus occidit. Atque haec semina fuerunt re- bellionis, quae paulo post in apertum bellum eruperunt, quo a Tito vastata et eversa est Hiero- solyma. Pergit Josephus, cap. vii: « Ceterum, inquit, postquam Felici successor, Porcius Festus, a Nerone missus est, primores Judeorum Cae- saream incolentium Romam profecti sunt Felicem accusaturi; dedissetque omnino penas injuria- rum quibus Judeos affecerat, nisi Nero eum do- nasset Pallantis fratris precibus, qui tum in pretio erat apud principem. » Vide eundem, lib. II *Belli*, cap. xii, ubi graphice describit, quanta tum fuerit sciciorum et latronum copia, audacia et terror.

Merito ergo Paulus coram injusto praeside de justitia disseruit. Ubi rursum nota libertatem et magnanimitatem Pauli. Felicem enim tyrannum libere tyrannidibus arguit, sciens ea de causa a ipso recenter occisum Jonatham pontificem, a proinde simili se neci pro Deo et justitia offerens. Eundem cum Drusilla arguit adulteri, memor et conscius Joannem Baptistam accusantem adu- lterum Herodis (qui erat propatruus Drusillae: erat enim patruus Herodis Agrippae, patris Drusillae) cum Herodiade, premium suae accusationis talisse mortem et martyrium: nimirum hoc quaerebat, hoc ambiebat Paulus.

Vere S. Chrysostomus, homil. 2 *De Laudibus S. Pauli*: « Paulus, ait, tyrannos ac populos spi- rantes furorem, velut esse quosdam culices existi- mabat. Mortem vero, et cruciatum, et mille sup- plicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Etenim coarctatus carcere habitabat coelum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt. » Et inferius: « Siquidem Paulus in terra gradiens, sic se agebat in cunctis, quasi angelorum societate frueretur. Nam passi- bili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragillatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certa- bat. » Rursum: « Magnanimi est in amore et odio apertum esse, » ait Elias Cretensis in orat. 10 *Gregorii Nazianzeni*. Id hic cernimus in Paulo.

ET DE JUDICIO FUTURO. — Hunc stimulum, qui acerrimus est, impuro et injusto praesidi adhibet Paulus, ut ad poenitentiam eum adigat, et ad justitiam, castitatem, fidem evangelicam Christianam traducat: aut saltem, ut frenum ejus cupidini injiciat, ne tam gravia, ac solebat, committeret, neve in gratiam Judeorum, contra justitiam se innocentem condemnaret, memor iudicem suum fore Deum et Christum, qui justitias judicabit, *Psal.* LXXIV, 3.

Discant Concionatores et Confessarii hoc di- vini iudicii stimulo pungere et frangere dura im- piorum corda. Ita eodem illa pungi et ferit Mo- ses, *Deuter.* cap. 1, vers. 17; David, *Psal.* LXXV, vers. 3; Salomon, *Eccles.* v, 7; Ecclesiasticus,

cap. vii, vers. 40; Machabei, lib. II, cap. vii; S. Paulus crebro, ut I Corinth. cap. iii, vers. 13: « Uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur. » Et cap. iv, vers. 1: « Qui autem judicat me, Domi- nus est. » Et *epist.* II, cap. v, vers. 10: « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referatur uniuscuique propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. Scientes ergo timorem Domini suademus hominibus. » Paulum secutus S. Cyprianus, lib. IV, *epist.* 9 ad *Florentium*: « Haec, ait, pro animi mei pura conscientia, et Domini et Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu litem meas, et ego tuas: in die iudicii ante tribunal Christi utraque recitabuntur. » Sic et noster Edmundus Campianus, Angliae athleta et martyr, in lib. *Decem rationum*, ratione 20: « Veniet, inquit, Elizabetha, dies ille, ille dies, qui tibi liquido commonstrabit, utri te dilexerint, Societas Jesu, an Lutheri progenies. » Audivi in Belgio concionatorem insignem, qui in singulis concio- nibus pathos vehemens ciebat intentione et exaggeratione iudicii divini, magno audientium motu et fructu.

TREMEFACTUS FELIX. — Vox enim Pauli eum, utpote adulterum et tyrannum, percellerat instar tonitruum. Talis enim est vox virginum, *Apoc.* xiv, 2. Paulus autem fuit virgo, ut patet I Corinth. vii, 7. Hinc et talis fuit vox S. Jacobi et S. Joann- is Intonans: « In principio erat Verbum: » uterque enim fuit virgo. Unde et a Christo cognomi- nati sunt « Boanerges, » id est filii tonitruum, *Marc.* cap. iii, vers. 17. Vere S. Hieronymus, *epist.* 61 ad *Pammachium*: « Ubi, inquit, electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium. » Et S. Augustinus, *serm.* 31 *De Verbis Apostoli*: « Audivimus, ait, de nube magna tonitrua: nubes enim Dei verba ista sonuerunt et tremere nos fecerunt. » Si impium praesidem per- culit Paulus, dum coram eo staret subditus, reus et vincitus; quomodo percelleret eundem, quando cum Christo et Apostolis sedebat super thronos duodecim, iudicans Felicem, adeoque omnes tribus Israelis et totius orbis juxta illud *Sapient.* cap. v, vers. 1: « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt et quibus stulerunt labores eorum. Videntes turbaban- tur timore horribili, » etc.? Quocirca in Paulo ve- rum est illud aenigma et elogium antistrophum:

Imbellis ecce bellat, innocens nocet;
Inermis arma superat, immotus movet;
In pace pugnat, pacis in pugna tenax;
Clemens in ira, horrendus in clementia;
Rigide severus, et severus comiter;
Iudicatus iudicat, et iudicem percellit;
Vincitus vincit, vinciendo vincientem;
Reus fit iudex, iudicemque facit reum;
Supplex imperat, imperans supplicat;
Terror timet, timor terret.
O mirum vincit vincit! o virum! o angelum!
O novum DOMI PHARAONIS Deum!

QUOD NUNC ATTINET. — Perperam Dionysius legit, « quid nunc attinet, » scilicet de istis loqui et ita detonare? Graece enim est, *de eis igitur*, quod Pagninus et Tigurina vertunt in *praesentia*, ubi scilicet ad liberam custodiam, inquit Glossa; ita ut libertatem daret eundem pro civitatem, ait Ly- ranus. Sequitur enim per antithesin: « Tempore autem opportuno accersam te, » ut tuam causam plenius audiam, examinem et iudicem.

26. SPERANS QUOD PECUNIA EI DARETUR A PAULO. — Graeca addunt, *ἐπεὶ ἰδὼν αὐτὸν*, id est ut solveret eum, quasi Paulus se libro redempturus esset, ac pecunia empturus liberationem et libertatem. Audierat enim Felix a Paulo ipsum pecuniam attulisse Hierosolymam ad faciendas elemosynas, vers. 17, ac sciebat fideles et discipulos hunc eorum redimendo sua omnia impensuros. Vide hic sor- didam Felicis avaritiam. Rectus praeses facit illud Taciti, lib. XIII *Annal.*: « Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium. » Praefloro S. Na- zianzenus in *Sentenentis*: « Avarus, inquit, qui- dam dixit: Fortunae guttam malo, quam mentis (sapientiae) dolium. Huic sapiens reposuit: Mentis guttam pluris facio, quam fortunae dolium. » Verum generosus animo Paulus Deo fisis, pro eoque patienti avidus, sordidam hanc nundina- tionem abominatus est, maluitque in carcere manere et mitti ad Neronem. Quid mirum? So- crates apud Platonem in *Cratone* docet, non decere ut vincitus vinculis injustis, dato pretio, sese eximat, decere potius ut penam mortemque innocentem et fortiter subeat. Nimis rigide Tertul- lianus, lib. *De Fuga*, cap. xii, hoc Pauli exemplo concludere conatur illicitem esse omnem in per- secutione fugam et redemptionem. Sancto enim faciunt Catholici, qui suos sacerdotes ab haereticis vel infidelibus captos pretio redimunt, aequae ac illi qui redimi se sinunt. Sanctius tamen et generosius faciunt, qui Paulum imitantes redimi nolunt, tum ut plura pro Christo patiantur, tum ne Catholicos sumptu gravent, tum ne infideli- bus Catholicos expilandi, et sacerdotis capiendi dent ansam, eis omnem lucrum spei pracludendo, quod nonnullis e Societate nostra mihi familia- res, in Hollandia captos factitasse scio, magna sacerdotibus constantie fama et gloria.

27. BIENNIO AUTEM EXPLETO. — Scilicet a capti- vitate et incarceratione Pauli, quam hinc usque enarravit Lucas, inquit Oecumenius, Beda, Ly- ranus, Glossa, Sanchez, Cajetanus et Dionysius hic, ac Ouphrisius in *Chronico*: censent enim Paulum per biennium a Felice Caesarea in vinculis detentum fuisse. Verum hoc difficile est creditum. Sic enim quadriennium integrum egisset Paulus in carcere, nimirum biennium Caesareae, et biennium Romae. Quare alii passim censent Paulum anno 2 Neronis, qui et captus est, ex Judea vinc- tum missum esse Romam ad Neronem. Quocirca Baronius, Lorinus et Scaliger biennium hoc in- choato a Neronis imperio. Nam olim a Cumani

temporibus, Felix a Claudio imperatore in eam provinciam missus fuerat praeses. Verum hoc generalius videtur, nec satis ad propositum. Quare magis pertinenter et apposite dicimus biennium hoc inchoandum a praefectura Felicis in Iudaea: nam ante illud praefuerat Trachonitidi, Batanaee et Gaulanitidi: Claudius enim, sub finem imperii et vite, Felicem praefecit Iudaeae, ut dixi vers. 10.

Porro Onuphrius in *Chronico* censet Felicem a Claudio missum esse praesidem in Iudaeam anno Christi 52. Paulum vero Hierosolyma captum esse anno Christi 53, qui fuit Claudii 14 et ultimus, ac biennio captivum apud Felicem mansisse, ita ut anno Christi 58 a Festo, qui Felici successit, missus sit Romam. Quae sententia non est incongrua, nec improbabilis. Ex qua colligas, Paulum integro quadriennio fuisse in carcere: nam post hoc biennium missus Romam, ibidem alterum biennium egit in carcere, cap. xxviii, vers. 30. Mirum sane videtur Deum permisisse Paulum tanto tempore claudi et ab apostolatu impediri. Sed per passiones honoratur Deus ma-

gis quam per actiones, praesertim quia Paulus in carcere magis et ardentius quam liber predicabat Christum tam literis, quam verbis et exhortationibus, ut patebit in fine cap. xxviii. Sed hic computus dissentit a chronologia et coordinatione annorum Pauli, quam consignat Baronius et alii, egoque in *Chronotaxi* secutus sum. Quare prius quod dixi, verius est.

VOLENS AUTEM GRATIAM PRESTARE. — *ἡθέλησεν χάριν ποιῆσαι*, id est gratiam rem facere, vel gratiam intrare. Ita Vatablus, ne scilicet a Iudaeis, quos vexaverat, accusaretur apud Neronem. Sed impius gratiam hominum quam quaerebat, non acquisivit; nam a Iudaeis accusatus, vincetus missus est ad Neronem a Festo successore, ut dixi vers. 23. Porro hic in Paulo vera est illa aëria Nazianzeni in *Sententis* gnome: «Dies ad diem te transmittit levissimaeque voluitur: constantis autem hominis sententia sempiternum diem habet.» Et illa ibidem: «Ut inicus maxima ictus non pertimescit, sic mens sapiens omne detrimentum extrudit.»

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judaei poenitentibus, Festus rogat Paulum num causam dicere velit Hierosolymis. Ille negat et Romam ad Caesarem appellat. Festus, priusquam ad Caesarem Paulum mittat, rogat Agrippam regem ut eum audiat, et quid de eo faciendum sit, suggerat.

1. Festus ergo cum venisset in provinciam, post triduum ascendit Hierosolymam a Caesarea. 2. Adieruntque eum principes sacerdotum, et primi Iudaeorum, adversus Paulum: et rogabant eum, 3. postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perducere eum in Jerusalem, insidias tendentes ut interficerent eum in via. 4. Festus autem respondit, servari Paulum in Caesarea: se autem maturius profecturum. 5. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum. 6. Demoratus autem inter eos dies non amplius quam octo aut decem, descendit Caesarem, et altera die sedit pro tribunali, et jussit Paulum adduci. 7. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Hierosolyma descenderant Iudaei, multas et graves causas obijcientes, quas non poterant probare. 8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Iudaeorum, neque in templum, neque in Caesarem quidquam peccavi. 9. Festus autem volens gratiam prestare Iudaeis, respondens Paulo, dixit: Vis Hierosolymam ascendere, et ibi de his iudicari apud me? 10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Caesaris sto, ibi me oportet iudicari. Iudaeis non nocui, sicut tu melius nosti. 11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si vero nihil est eorum, quae hi accusant me, nemo potest me illis donare. Caesarem appello. 12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Caesarem appellasti: ad Caesarem ibis. 13. Et cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex et Bernice descenderunt Caesarem ad salutandum Festum. 14. Et cum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, dicens: Vir quidam est derelictus a Felice vincetus, 15. de quo, cum essem Hierosolymis, adierunt me principes sacerdotum, et seniores Iudaeorum, postulantes adversus

illum damnationem. 16. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, prius quam is qui accusatur, presentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. 17. Cum ergo hac convenissent, sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. 18. De quo, cum stitissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum: 19. quaestiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. 20. Hasitans autem ego de hujusmodi quaestione, dicebam, si vellet ire Hierosolymam, et ibi iudicari de istis. 21. Paulo autem appellante ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Caesarem. 22. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam et ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum. 23. Altera autem die, cum venisset Agrippa, et Bernice, cum multa ambitione, et introissent in auditorium cum tribunis et viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. 24. Et dicit Festus: Agrippa rex, et omnes, qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Iudaeorum interpellavit me Hierosolymis, petentes et acclamantes non oportere eum vivere amplius. 25. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, iudicavi mittere. 26. De quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, et maxime ad te, Rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. 27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vincetum, et causas ejus non significare.

1. FESTUS ERGO CUM VENISSET IN PROVINCIAM. — *Tigurina, Festus ergo suscepta provincia*, puta cura et regimine provinciae, nimirum Iudaeae; id fecit adeundo Caesarem: haec enim erat caput provinciae, si spectas Romanos; sin Iudaeos, caput erat Hierosolyma: unde mox eo ascendit Festus. 3. POSTULANTES GRATIAM, — non justitiam: hanc enim in tribunali, coram tribuno et Felice tentant frustra, Paulo cause suae justitiam et innocentiam clare ipsis etiam hostibus demonstrante. Rursum postulanti gratiam, ut scilicet Paulus Caesarea, quo a tribuno ob insidias Iudaeorum missus erat, remitteretur Hierosolymam, ut ei novas insidias struerent. Solet enim a praesidibus et principibus, dum primo principatum cepissent vel inaugurantur, peti gratia quaequam. Iudaei hic non aliam petunt, quam Pauli necem. Vide, quanti Paulum aestimant, puta quantum Judaismi hostem et Christianismi hyperaspisten, ut, cum multa longe majora et publicum bonum spectantia petere possint et debeant, iis omissis unum Pauli petant caput. Ita invidentes gloriae Pauli, nescientes longe magis eum celebrant. Vere Nazianzenus, in *Monostichis*:

Gratum est invideri: at invidere ingens probrum.

4. FESTUS AUTEM RESPONDIT SERVARI PAULUM IN CAESAREA. — Refutavit Festus petitionem Iudaeorum de Paulo Hierosolymam accersendo, sive quia ex vultu, voce et gestu vidit malevolentiam Iudaeorum in Paulum; sive quia audierat de insidiis illi a Iudaeis structis; sive quia tribunal praesidis erat Caesareae, quo proinde ipse properabat.

5. POTENTES SUNT — ad conficiendum iter, q. d. Qui possunt proficisci et tantum iter (trium die-

rum) peragere. Aliter Hugo et Vatablus, q. d. Qui possunt sine rerum suarum incommodo, quibus scilicet commodum est, ire Caesarem. *Secundo*, potentes, id est validi oratores, sive accusatores lingua polientes, et validis argumentis armati ad Paulum accusandum et convincendum. Hi enim vocantur *δυνασταί*, et hoc proprie ad rem praesentem facti.

SI QUOD EST IN VIRO CRIMEN. — *Pro crimine*, Graece est *ἄνομιον*, id est absurdum, insolens, indecens, infame. 7. GRAVES CAUSAS — *ἀντιμαρτυρία*, id est crimina criminalitates; ita *Tigurina*, Pagninus et alii.

9. VIS HIEROSOLYMAM ASCENDERE? — Non jubet, sed rogat. Impudens enim fuisset, si jussisset, et abduxisset illum, ubi non erat redargutus, inquit Chrysostomus, praesertim quia Paulus erat civis Romanus et stabat Caesarea ad tribunal Caesaris Romani: nomen enim Romanum in reo venerat praeses Romanus, ait Hugo.

AD TRIBUNAL CAESARIS STO. — q. d. Caesar suum tribunal, quod tu nunc ejus voce occupas, o Feste, habet hic Caesareae, quasi in metropoli provinciae, ibi ergo me iudicari oportet, non Hierosolyma. Porro *Caesares* nuncupati sunt Reges et Imperatores Romani, a Julio Casare, qui primus imperium occupavit, et vocatus est *Cesar* a familia. Fuit enim Caesarum familia Iulius ascita, qui ex Julio Aesonio, *Aeneae* filio, descenderunt, juxta illud Virgilii, *Aeneid.* VI:

Julius a magno demissum nomen Iulo.

Caesar autem primitus dictus est, vel a caesulis occulis, vel a caesurie seu capillis cum quibus natus sit; vel a caeso matris utero, quos ideo caesones

Caesaris
etymos
et origo